

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2001 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2001

1

VILNIUS 2002

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2001

1

VILNIUS 2002

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKAUSKAS
Lenkijos MA istorijos institutas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio Universitetas

Redakcinės kolegijos adresas:
Kražių g. 5, 2001 Vilnius
<http://www.crosswinds.net/~istorija/lim.html>

REDA G R I Š K A I T Ė

**STANISLOVO MORAVSKIO RANKRAŠTINIS PALIKIMAS VILNIAUS
BIBLIOTEKOSE**

Vilniaus universiteto auklėtinio, gydytojo ir rašytojo, ypač pagarsėjęsio savo memuarine kūryba Stanislovo Moravskio (1802–1853) rankraštinis palikimas kadaise sudarė kelias dešimtis tomų ir sąsiuvinių. Po jo mirties visas šis turtas atiteko Adomui Honorijui Kirkorui, kuris, deja, paviešino tik nedidelę jo dalį – 1858 m. *Teka Wileńska* paskelbė tekstą „Nuo Merkinės iki Kauno“¹. Vėliau visi S. Moravskio rankraščiai pateko į teisininko, publicisto, literatūros istoriko ir šaltinių leidėjo Włodzimierzo Spasowicziaus (1829–1906) rinkinius. Šis, kaip ir A. H. Kirkoras, paskelbė vos kelis S. Moravskio kūrybinio palikimo fragmentus². W. Spasowicziui mirus, rankraščiai atsidūrė Varšuvoje, Krasinskių bibliotekoje, kur šį kartą jais susidomėjo net du mokslininkai: žymus to meto istorikas (produktyviai dirbęs ir Lietuvos istoriografijos srityje), Varšuvos, o vėliau Krokuvos Jogailos universiteto profesorius Henrykas Mościckis (1881–1952) bei botanikas ir literatas, Varšuvos, o vėliau Lodzės universiteto profesorius Adamas Czartkowskis (1881–1958). Būtent jiems 1924–1929 m. pavyko išspausdinti pačius stambiausius S. Moravskio tekstus – Vilniaus, Sankt Peterburgo bei provincijos prisiminimus ir šių leidinių

¹ S. M o r a w s k i, Od Merecza do Kowna. Gawęda Pustelnika, *Teka Wileńska*, 1858, nr 4, s. 51–85; nr 5, s. 81–119; nr 6, s. 49–88.

² W. S p a s o w i c z, Ze wspomnień i pamiętników Stanisława Morawskiego, *Przegląd Literacki* (dodatek do *Kraju*), 1890, nr 29, s. 12–15; nr 30, s. 11–14; nr 31, s. 11–13 („Orłowski“); nr 47, s. 1–4; nr 48, s. 6–8; nr 49, s. 10–13 („Kaspar Żelwietr“); [W. S p a s o w i c z], Wspomnienie współczesnika o Maryi Szymanowskiej, *Ateneum*, 1898, t. 1, s. 326–347.

prieduose paskelbti kai kurių kitų jo darbų fragmentus³. Deja, nors ir daugiausia nuveikę viešindami S. Moravskio palikimą, H. Mościckis ir A. Czartkowskis savo darbo taip ir neužbaigė – kai kurie smulkesni, bet ne mažiau verti šio autoriaus rankraščiai liko gulėti saugykloje. Šiandien vargiai ar sužinosime, kodėl šie leidėjai neišspausdino kitų S. Moravskio tekstų, ypač jo politinių traktatų. Bet kuriuo atveju Antrasis pasaulinis karas atėmė bet kokią viltį kada nors tuos tekstus paskelbti: 1944 m. per Varšuvos sukilimą subombardavus biblioteką jie sudegė⁴. Taigi atrodytų, kad šį kartą buvo paneigta jau klasikine tapusi formulė, jog rankraščiai „nedega“. Tiesą sakant (tai taip pat bus norėta parodyti šiame rašinyje), tam tikra prasme jie iš tikrųjų „nedega“. Kad ir kaip ten būtų, šiandien, regis, visam laikui prarasti S. Moravskio tekstai sugrižta. Tiesa, grižta ne visi, tačiau teikdami vilties, kad galbūt kada nors pavyks visiškai rekonstruoti ir kitą šio žymiojo memuaristo rankraštinės kūrybos dalį.

Kas buvo žinoma apie Stanislovo Moravskio tekstų likimą

Būtent H. Mościckio ir A. Czartkowskio dėka šiandien galime disponuoti ir S. Moravskio darbų registru, „sudarytu chronologiškai, pagal autoriaus pateiktas datas“⁵. Taigi išstudijavę Krasinškių bibliotekoje buvusius rankraščius (signatūra: 4517–4522) ir kadaise paties S. Moravskio sudarytą sąrašą, šie leidėjai nustatė, kad memuaristo kūrybinį palikimą sudarė dvidešimt vienas tekstas. Iš pirmo žvilgsnio skaičius gana kuklus, tačiau tame registre atskira pozicija buvo pažymėti ir visai smulkūs, ir itin didelės apimties S. Moravskio darbai, pvz., vos vienuolikos strofų eilėraštis „Kas ta šalis? Tulžingas ir kandus mažmožis, skirtas grafui Antanui Chrapovickiui“ (*Znaszli ten kraj? Zabawka zółciowa i złośliwa. Poświęcona Antoniemu hrabi Chrapowickiemu*) ir net kelių dešimčių lankų tekstas „Keleri mano jaunystės metai Vilniuje. Atsiskyrėlio atsiminimai“ (*Kilka lat młodości mojej w Wilnie. Pamiętniki Pustelnika*). Vis dėlto mus domintų, kiek tame sąrašė nurodytų tekstų niekuomet nebuvo išspausdinta. O tokių leidėjų neliestų kūrinių rastume penketą: 1) eilėraštį „Fantazija apie žaltį, laukinę obelį ir Švenčiausiąją Panelę“ (*Fantazja o*

³ S. Morawski, *Kilka lat młodości mojej w Wilnie (1818–1825)*, wyd. A. Czartkowski i H. Mościcki, Warszawa, 1924; S. Morawski, *W Peterburku (1827–1838). Wspomnienia Pustelnika i Koszałki-Kobiałki*, wyd. A. Czartkowski i H. Mościcki, Poznań, [1927]; S. Morawski, *Szlachta – Bracia. Wspomnienia, gawędy, dialogi (1802–1850)*, wyd. A. Czartkowski i H. Mościcki, Poznań, [1929].

⁴ [M. Dernałowicz], Od redakcji, S. Morawski, *Kilka lat młodości mojej w Wilnie (1818–1825)*, oprac. i wstępem poprzedzili A. Czartkowski i H. Mościcki, Warszawa, 1959, s. 6; A. Czartkowski, H. Mościcki, Wstęp do pierwszego wydania, ten pat, p. 16 (A. Czartkowskio prier.).

⁵ A. Czartkowski, H. Mościcki, Wstęp, S. Morawski, *Kilka lat młodości mojej w Wilnie (1818–1825)*, s. XII.

węzu, o jabłoni i Najświętszej Pannie), datuotą 1841 m. birželio 19 (liepos 1) d., 2) straipsnį „Ustronės Atsiskyrėlio pastabos apie 1848 m. politinius įvykius ir visa tai, kas liečia senąją Europą“ (*Uwagi Pustelnika w Ustroniu o wypadkach publicznych 1848 roku, w tym, co się stosuje do starej Europy*), datuotą 1848 m. gruodžio 24 (1849 m. sausio 7 d.) d., 3) dramos kūrinį „Seimelis Lietuvoje XIX amžiaus pirmajame ketvirtyje. Dialogas. Pirmoji diena. Dideli tarnai, maži tarnai“ (*Sejmik na Litwie w pierwszej ćwierci XIX wieku. Dialog. Dzień I. Studzy wielcy, studzy mali*), datuotą 1849 m., 4) rašinį „Politinės Atsiskyrėlio fantazijos“ (*Polityczne mrzonki Pustelnika*), datuotą 1849 m. vasario 8 (20) d. – 1850 m. kovo 22 (balandžio 3) d., 5) studiją „Panemunės valstiečių vestuvės ir dainos tarp Merkinės ir Kauno“ (*Wesela i pieśni włościan nadniemeńskich pomiędzy Mereczem a Kownem*), datuotą 1850 m. gruodžio 4 (16) d.⁶ Į šį sąrašą būtų galima įtraukti ir kitus tik fragmentiškai, dažniausiai kaip priedus prie kitų tekstų spausdintus darbus, tačiau šį kartą apsiribosiu tik *visiškai neskelbtais*, t. y. plačiau publikai tebesančiais paslapyje S. Moravskio rankraščiais. Be abejonės, jau iš pirmo žvilgsnio į akis krinta antroji ir ketvirtoji pozicija, vadinamieji politiniai S. Moravskio rašiniai. Visų pirma todėl, kad jie tarytum nesiderina su mums įprastu šio memuaristo *ampluà*. Be to, iki šiol nebuvo visai aiški Ustronės Atsiskyrėlio ideologija, politinės jo nuostatos. Dar XX a. trečiojo dešimtmečio viduryje, t. y. vos paskelbus Vilniaus memuarų tomą ir visą S. Moravskio darbų sąrašą, visų tyrinėtojų smalsumą sukėlė būtent šie tekstai. Bene ryškiausiai tas nuotaikas atspindėjo 1925 m. „Tygodnik Wileński“ išspausdintas filosofo, Vilniaus universiteto profesoriaus Wincento Lutostawskio rašinys „Nežinomas didis rašytojas“, kuriame, be kita ko, buvo sakoma: „Pirmasis Moravskio raštų tomas yra toks įdomus, pamokantis ir gilus, kad leidėjams reikia palinkėti kuo greičiau išleisti ir kitus raštus, ko jie, deja, savo pratarėje nežada. „Atsiminimų“ [t. y. Vilniaus memuarų. – R. G.] skaitytojas visų pirma norės sužinoti, ką tas išmintingas žmogus galvojo apie 1848 m., kokias kūrė „politines fantazijas“ beveik pačioje savo laikinosios piligrimiškos kelionės pabaigoje. Rankraščiai, kurie leidėjų sąrašė pažymėti aštuntuoju ir šešioliktuoju numeriu [tai H. Mościckio ir A. Czartkowskio nustatyta numeracija. – R. G.], turi būti kuo greičiau paskelbti. Galbūt juose rasime taiklią nuojautą to, ką dabar išgyvename? Nebūtų protinga abejoti, kad ir tuose politiniuose raštuose autorius liks patyręs rašytojas, net jeigu jis ir nepasirodytų išvalgus politikas“⁷. Tačiau, kaip jau sakiau, nepaisant visuotinio smalsumo, tie tekstai taip ir nebuvo pavierinti, o S. Moravskio

⁶ S. Moravskio kūrinių pavadinimus pateikiu tokiais, kokius nurodė H. Mościckis ir A. Czartkowskis.

⁷ W. L u t o s ł a w s k i, Nieznany wielki pisarz (O pamiętnikach St. Morawskiego „Kilka lat młodości mojej w Wilnie“), *Tygodnik Wileński*, 1925, nr 14, s. 4.

rankraštinio palikimo netektis dar labiau sustiprino tyrinėtojų apmaudą. Liko tik grįžti prie jau spausdintų tekstų, ką ir padarė Maria Dernałowicz, 1959 m. paskelbdama antrąjį Vilniaus memuarų leidimą⁸. Naujas susidomėjimas, taigi ir graužatis dėl prarastų S. Moravskio tekstų kilo 1981 m., kai Zbigniewas Sudolskis paskelbė unikalią Lenkų bibliotekoje Paryžiuje saugomą S. Moravskio epistoliką, t. y. jo laiškus, 1836–1853 m. rašytus Elenai ir Pranciškui Malevskiams⁹. Būtent ši publikacija dar kartą išryškino memuaristo rankraščių netekties didumą – juk paaiškėjo ne viena itin įdomi *būtent šių, politinių*, jo tekstų atsiradimo aplinkybė – Z. Sudolskis atvirai apgailestavo ne tik dėl rankraščio „Ustronės Atsiskyrėlio pastabos apie 1848 metų politinius įvykius ir visa tai, kas liečia senąją Europą“ (būtent šio rašinio atsiradimo ir likimo istoriją galima vadinti bene įdomiausia S. Moravskio korespondencijos vieta) praradimo, bet ir dėl kitų ne mažiau dėmesio vertų jo tekstų. „Moravskio rankraštinio palikimo visuma jau niekuomet neturėjo išvysti dienos šviesos“, – sakė jis¹⁰.

Tačiau tiek Z. Sudolskio, tiek jo pirmtakų pesimizmas būtų buvęs nepalyginamai mažesnis, jeigu šie tyrinėtojai būtų atkreipę dėmesį į vieną gana reikšmingą aplinkybę: S. Moravskis, rūpindamasis savo rankraštinio palikimo išsaugojimu (o tai, kad jis *niekuomet net negalvojo jo viešinti*, buvo tik dar viena legenda, šiandien, atrodo, paneigta jau visam laikui¹¹), savo tekstus kuo skrupulingiausiai perrašė. Taigi visi arba bent jau dauguma jo darbų turėjo ir švarraščius, ir juodraščius. Pagal pirminį sumanymą savo tekstus S. Moravskis ketino palikti Malevskių šeimai – saugoti, o vėliau, esant palankesnėms aplinkybėms, ir publikuoti. Be abejonės, šiam tikslui turėjo būti skirti švarraščiai. Ką S. Moravskis ketino daryti su kitais tekstais, t. y. su juodraščiais, sunku tiksliai pasakyti. Suprantama, negalima atmesti prielaidos, kad jie turėjo likti Ustronėje, t. y. atitekti dvaro paveldėtojams. Tačiau negalima atsisakyti ir tos versijos, kad šiuos rankraščius S. Moravskis buvo nusprendęs sunaikinti, kaip, beje, ne kartą pasiėlgė su kitais savo tekstais¹². Bet kuriuo atveju šiandien turiu pagrindą teigti, kad vis dėlto taip neįvyko. Neįgyvendintas liko ir sumanymas rankraščius išsiųsti į Sankt Peterburgą, t. y. Malevskiams. Priežastis

⁸ Žr. 4 nuorodą.

⁹ S. M o r a w s k i, *Z wiejskiej samotni. Listy do Heleny i Franciszka Malewskich*, oprac. Z. Sudolski, Warszawa, 1981.

¹⁰ Z. S u d o l s k i, Listy Pustelnika, S. M o r a w s k i, *Z wiejskiej samotni*, s. 11–12.

¹¹ Stanisław Morawski do Franciszka Malewskiego (Ustronie, 2(14) stycznia 1849 roku), S. M o r a w s k i, *Z wiejskiej samotni*, s. 132–133; Stanisław Morawski do Heleny Malewskiej (Ustronie, 13(25) maja 1849 roku), ten pat, p. 147; Stanisław Morawski do Heleny Malewskiej (Ustronie, 4(16) marca 1851 roku), ten pat, p. 195.

¹² Stanisław Morawski do Heleny Malewskiej (Ustronie, 6(18) lutego 1850 roku), ten pat, p. 183.

galėjo būti staigi S. Moravskio mirtis arba ir kitos, ne mažiau dėmesio vertos aplinkybės: nereikėtų užmiršti, kad paskutiniaisiais metais memuaristo pasitikėjimas Malevskių bičiuliškumu buvo gerokai sumažėjęs¹³. Nėra tiksliai žinoma, kaip su rankraštiniu memuaristo palikimu elgėsi jo turto paveldėtojas Apolinaras Moravskis, t. y. ką jis paliko Ustronės dvare, o ką perleido A. H. Kirkorui¹⁴. Betgi atrodytų, kad greta švarraščių šiam leidėjui (o vėliau W. Spasowicziui ir Krasińskių bibliotekai) atiteko ir kai kurie S. Moravskio juodraščiai. Žinoma, negalima atmesti prielaidos, kad A. Moravskis kartu su švarraščiais A. H. Kirkorui perleido ir *visus* Ustronėje buvusius juodraščius. Bent jau tikrai žinoma, kad W. Spasowicziaus rinkiniuose, o vėliau ir Krasińskių bibliotekoje būta S. Moravskio tekstų, kurie turėjo du variantus, t. y. ir švarraštinį, ir juodraštinį. Iš jų galima paminėti dramos kūrinį „Politikai. Kvailystės“ (*Politycy. Bzdurstwo*), anekdotų rinkinį „Juokeliai – niekeliai ir Du anekdotai“ (*Kozaliki – kobialki i Dwie anegdoty*), taip pat „Kelerius mano jaunystės metus Vilniuje“ (bibliotekoje buvo tik pirmosios memuarų dalies juodraštis) bei dramos kūrinį „Seimelių posėdžiai Lietuvoje. Kvailystė“ (*Obrady sejmikowe na Litwie. Bzdurstwo*). Kaip matome, tokių „dvigubų“ tekstų Krasińskių bibliotekoje saugota ne tiek jau daug. Didesnę ten buvusių, taigi ir negrižtamai prarastų rašinių dalį sudarė *Stanislovo Moravskio perrašyti švarraščiai*. Tik vienu, švarraštiniu, variantu bibliotekoje buvo saugomi ir jau ne kartą minėti politiniai memuaristo rašiniai: „Ustronės Atsiskyrėlio pastabos apie 1848 metų politinius įvykius ir visa tai, kas liečia senąją Europą“ bei „Politinės Atsiskyrėlio fantazijos“. Tą patį galima pasakyti ir apie kitą niekuomet nepaskelbtą tekstą „Panemunės valstiečių vestuvės ir dainos tarp Merkinės ir Kauno“. Vadinasi, kad ir kaip fantastiškai tai skambėtų, visuomet buvo teorinė galimybė, *jog vis dar egzistuoja čia minėtų tekstų juodraščiai*. Bent jau viena buvo tikrai aišku: jie nesudėgė Varšuvoje 1944 m.

Iš tikrųjų šio rašinio autorei pavyko rasti bent dalį laikomų dingusiais S. Moravskio tekstų, juodraštinis jų variantus. Dar 1994 m. Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje, Mykolo Biržiškos fonde, pastebėjau ne kartą minėtos studijos „Panemunės valstiečių vestuvės ir dainos tarp Merkinės ir Kauno“ juodrašti. Tais pačiais metais ši faktą akcentavau ir spaudoje, įvadiniame straipsny-

¹³ Stanisław Morawski do Heleny Malewskiej (Ustronie, 15(27) kwietnia 1849 roku), ten pat, p. 141; Stanisław Morawski do Franciszka Malewskiego (Ustronie, 17(29) kwietnia 1849 roku), ten pat, p. 143–144; Stanisław Morawski do Heleny Malewskiej (Ustronie, 13(25) maja 1849 roku), ten pat, p. 146.

¹⁴ Tarp gausios Lietuvos valstybės istorijos archyve saugomos A. H. Kirkoro korespondencijos (f. 1135, ap. 11, b. 1–18) Apolinaro Moravskio laiškų rasti nepavyko. Tiesa, yra kažkokio A. Moravskio 1876 m. liepos 6(18) d. laiškas, tačiau vargu ar tai tas pats asmuo (ten pat, b. 8, l. 301).

je, skirtame S. Moravskio Vilniaus prisiminimų leidimui lietuvių kalba¹⁵. Gana reali buvo ir kai kurių memuaristo rankraščių buvimo Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje galimybė. Iš tikrųjų ši bei tą pavyko užčiuopti ir ten. Tačiau bene reikšmingiausias radinys, manau, yra jau po metų dar viename Vilniaus rankraštyne – Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje aptikti kitų S. Moravskio tekstų, tarp jų ir politinių jo rašinių, juodraščiai. Tai kol kas didžiausia Vilniuje saugoma šio memuaristo rankraštinių palikimo sanakaupa, todėl pradėsiu būtent nuo jos.

Stanislovo Moravskio rankraščiai Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje

Kaip S. Moravskio tekstai atsidūrė šios bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje, iki šiol nėra visai aišku. Nieko konkretaus nesako ir fondo, kuriame šiandien saugomi memuaristo dokumentai, pavadinimas: „Pavienių dokumentų (literatūrinių, istorinių) rinkinys“ (f. 130). Šią rankraščių sanakaupą sudaro net 2192 saugojimo vienetai, o jos chronologija taip pat labai plati: 1565–1980 m. Martyno Mažvydo bibliotekos rankraštyno fondų kilmės žinios apskritai gana šykščios, dokumentų gavimo datos dažniausiai tik menamos. Kaip žinoma, šios bibliotekos, taigi ir jos rankraštyno, pradžia laikoma 1919 m. vasario 1 d., kai pradėjo veikti Vilniaus viešosios bibliotekos pagrindu įkurtas Lietuvos centrinis knygynas (ki-taip – Lietuvos centralinis knygynas, rusiškai – *Центральное книгохранилище Литвы*, lenkiškai – *Centralna Książnica Litwy*), kuris, okupavus Vilnių, persikėlė į Kauną¹⁶. Anot rašinio „Iš rankraštyno praeities ir dabarties“ autorės Jonės Žebrytės, kai po Pirmojo pasaulinio karo biblioteka savo žinion perėmė be priežiūros likusių dvarų, organizacijų, valdžios įstaigų bei privačių asmenų bibliotekas, neabejotina, kad kartu priėmė ir archyvus bei pavienius dokumentus¹⁷. Pirmieji rankraščiai į biblioteką bus patekę jau 1919 m. kartu su Veprių dvaro savininko Marijono Pliaterio biblioteka¹⁸. Straipsnio „Rankraščių fondas Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje“ autorės Jolitos Steponaitienės teigimu, 1920 m.

¹⁵ R. Griškaitė, Stanislovo Moravskio paslaptis, S. Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje. Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, iš lenkų k. vertė R. Griškaitė, Vilnius, 1994, p. 9–10.

¹⁶ Plačiau apie tai: V. Vilnonytė, *Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka (1919–1940)*, Vilnius, 1984.

¹⁷ J. Žebrytė, Iš rankraštyno praeities ir dabarties, *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (1979–1989)*, Vilnius, 1991, p. 31.

¹⁸ Ten pat.

keturios skrynios rankraščių buvo atvežtos iš Lyduokių dvaro, Kosakovskių nuosavybės¹⁹. Ta pati autorė nurodo faktą, kad iki pat 1948 m. dokumentų kiekis buvo apskaičiuojamas ne tik skryniomis, bet ir dėžėmis, „pundais“, netgi sunkvežimiais²⁰. Taigi ilgą laiką rankraščiai buvo komplektuojami gana atsitiktinai. J. Steponaitienės manymu, padėtis pagerėjo tik 1940–1941 ir 1944–1946 m.²¹ Deja, beveik iki pat 1969 m. jokie archyvų ar dokumentų priėmimo aktai nebuvo sudarinėjami. Išsamus archyvų atsiradimo skyriuje vaizdo, bent iki 1975 m., nerodo ir rankraščių gavimo knyga, pradėta rašyti nuo 1948 m.: „Tais metais užregistruoti dokumentai daugumoje buvo gauti anksčiau, kai bibliotekos direktorius Juozas Rimantas, naudodamasis savo įgaliojimais, rinko likusias be priežiūros knygas ir archyvus“²². Svarbu pažymėti ir tai, kad nuo 1961 iki 1969 m. pavieniai rankraščiai buvo bemaž nepriimami, nes skyrius tiesiog neveikė. Vėl kaupti dokumentus pradėta 1971 m., t. y. atkūrus šį padalinį (iki tol jis buvo Litanistikos skyriaus sudėtyje)²³.

Taigi atsekti S. Moravskio rankraščių kelią į šią biblioteką nėra paprasta, tiksliau – beveik neįmanoma. Jokių rezultatų nedavė ir paieškos Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomame Kauno centrinės valstybinės bibliotekos fonde (f. 1655, bylų chronologija: 1919–1952). Faktas, kad „Pavienių dokumentų (literatūrinių, istorinių) rinkinyje“ memuaristo tekstai sužymėti ne iš eilės (bylų numeriai: 1679 ir 2273, 2274, 2275, 2276) tarytum rodytų, kad į rankraštyną jie galėjo patekti ne vienu metu ir ne iš vienu rankų. Be abejo, tas tarpas galėjo atsirasti ir visai atsitiktinai. Antra vertus, įdomu ir tai, kad šiame fonde jau figūravo vieno Moravskio, tik ne Stanislovo, pavardė: byloje, kurios signatūra 1678 (taigi visai greta dokumento, pažymėto numeriu 1679) saugomas 1859 m. gruodžio 16(28) d. Vladislavo Sirokomlės kreipimasis (raginimas tapti prenumeratoriumi) į *Apolinarą* Moravskį dėl paramos spausdinant poemą „Piligrimo išpūdžiai savoje žemėje“²⁴. Vadinasi, turime įrodymą ir apie Apolinaro Moravskio archyvo likučius šiame rankraštyne. Tai leistų daryti prielaidą, kad žymiojo memuaristo tekstai šiame rankraščių komplekse atsidūrė (galėjo atsidurti) iš Apolinaro Moravskio, S. Moravskio turto paveldėtojo, rinkinių. Ir nors tarp dvarų, iš kurių buvo suvežtos bibliotekos, Ustronė neminama²⁵, bendrai logikai tai neprieštarautų. Dėmesio vertas ir kitas faktas: aplanke

¹⁹ J. Steponaitienė, Rankraščių fondas Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, *Lietuvos bibliotekų fondų istorija XX amžiuje: Teminis mokslo darbų rinkinys*, Vilnius, 1994, p. 84.

²⁰ Ten pat.

²¹ Ten pat, p. 85–86.

²² Ten pat, p. 86.

²³ Ten pat, p. 84.

²⁴ W. S y r o k o m l a, *Wrażenia pielgrzymy po swojej ziemi*, t. 1: *Z Litwy do Wielkopolski*, Wilno, 1860.

²⁵ V. V i l n o n y t ė, min. veik., p. 41. Taip pat minėti J. Žebrytės ir J. Steponaitienės rašiniai.

dokumento, dabar priskiriamo bylai 2274 (tekstas „Egoizmas“) yra ir tokia nuoroda: „Egoizm. 18 25/ II 90 z Ustron[ia]“²⁶. Galbūt tai užuomina, kad rankraštis(-iai) iš Ustronės dvaro buvo išvežtas(-i) jau 1890 m. vasario 25 d.? Pasvarstyti galima ir dėl kitos aplinkybės: minėtasis V. Sirokomlės kreipimasis rankraštyne buvo aprašytas dar 1949 m. spalio 6 d., taigi po karo, Kaune. Tuo tarpu S. Moravskio dokumentai – tik 1981 m. pavasarį–vasarą. Tai pirštų mintį, jog galbūt Martyno Mažvydo bibliotekoje saugoma ir daugiau šio memuaristo tekstų, bent jau teoriškai tokios galimybės atmesti negalima.

Kadangi S. Moravskio tekstai aprašyti ne iš eilės, be to, dauguma datuoti klaidingai, juos apibūdinsiu ne pagal signatūrinį eiliškumą, bet pagal chronologiją, kurią, kaip jau sakiau, yra nurodęs pats autorius.

„Ustronės Atsiskyrėlio pastabos apie 1848 metų įvykius. Rašytos tų pačių metų Kalėdų išvakarėse“ (Uwagi Pustelnika w Ustroniu o wypadkach 1848 roku. Pisane w Wigilią Bożego Narodzenia tegoż roku)

Rankraščio duomenys

Tekstas saugomas: f. 130, b. 2275, l. 1–11. Autografas. Juodraštis. Tekstas rašytas lenkų kalba 37 x 22,2 cm formato popieriuje be vandenženkliu, juodu rašalu. Lapai dvigubi, trijose vietose, tikriausiai paties S. Moravskio, surišti virvele. Rašyta stulpeliu, kairėje arba dešinėje pusėje. Daug pataisų, intarpų, kai kurie žodžiai pabraukti. Lapuose 2, 2v, 4, 5, 8–8v, 10 ir 11 yra S. Moravskio pastabos pieštuku. Išliko ir paties autoriaus numeracija: „a“ (dabar l. 1), „b“ (dabar l. 3), „c“ (dabar l. 5), „d“ (dabar l. 7), „e“ (dabar l. 9), „f“ (dabar l. 11). Dokumentas aprašytas 1981 m. kovo mėn. Datuotas ne visai tiksliai, t. y. „apie 1849 [m.]“.

Teksto genezė

Be abejonės, tai juodraštinis variantas rašinio, kuris S. Moravskio darbų sąrašė nurodytas kaip „Ustronės Atsiskyrėlio pastabos apie 1848 metų politinius įvykius ir visa tai, kas liečia senąją Europą“ (*Uwagi Pustelnika w Ustroniu o wypadkach publicznych 1848 r., w tym, co się stosuje do starej Europy*) ir datuotas 1848 m. gruodžio 24 (sausio 5) d. Daug informacijos apie jo atsiradimo istoriją galima rasti minėtoje Z. Sudolskio parengtoje S. Moravskio laiškų Elenai ir Pranciškui Malevskiams publikacijoje. Iš tikrųjų tekstas buvo rašytas 1848 m. Kūčių išvakarėse, rašinio autoriaus teigimu, „nuo devynių ryto iki trečios valandos vakaro“, tačiau paraštėse esančios ištraukos iš „Naujojo testamento“ buvo pridėtos jau kiek vėliau,

²⁶ Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius, f. 130, b. 2274, l. 1.

1849 m. sausio mėn.²⁷ Tad tiksliausiai jį būtų galima datuoti 1848 m. gruodžio 24 (sausio 5) d. – 1849 m. sausio mėn. Jau iš pat pradžių rašinys buvo sumanytas kaip anoniminė leidinio „Tygodnik Petersburski“ publikacija²⁸. Deja, kaip galima spręsti iš vėlesnės S. Moravskio korespondencijos, rašinys, kurį autorius, jo žodžiais tariant, laikė savotišku užmokesčiu už orą, kuriuo jau dešimt metų kvėpavo Lietuvoje ir kuriame, anot jo, viskas buvo parašyta *orthodoxe au superlatif*, t. y. „aukščiausiu laipsniu teisingai“, ne be išankstinės neigiamos paties leidinio redaktoriaus Juozapo Emanuelio Pšeclavskio nuomonės cenzūros buvo atmetas²⁹. Šį faktą rašinio autorius skaudžiai išgyveno³⁰. 1849 m. birželį tekstas S. Moravskui buvo grąžintas atgal į Ustronę³¹. Be abejo, vėliau šis rankraštis atsidūrė Varšuvoje, Krasinskių bibliotekoje. Šiandien Vilniuje saugomas rašinys – tik juodraštinis jo variantas. Tai patvirtintų ir faktas, kad Malevskiams į Sankt Peterburgą nusiųstame rankraštyje būta prieraišų (ištraukų iš „Šventojo rašto“), užrašytų *raudonu* rašalu³². Martyno Mažvydo bibliotekos variante šie papildomi įrašai yra, tačiau jų rašalo spalva tokia pat, kaip ir viso kito teksto.

Būdinga citata:

„Taigi geriausios valdžios [čia ir toliau pabraukta S. Moravskio. – R. G.] forma iki šiol nėra rasta. Ir Dieve duok, kad kada nors būtų aptikta! Ir viešpataujanti klasė, ir liaudis tikriausiai noriai ją priimtų. Bet abejoju, kad kada nors tai įvyks. Visų pirma todėl, kad, nepaisant religijos, civilizacijos, mokslo, filosofijos, patyrimo, žmonės visuomet turės turėti sielą, padengtą kūnu, taigi visuomet liks žmonėmis ir molio lipdiniu, nors ir labiau nei kada nors anksčiau užgrūdintų kūną ir stipresnę išsiugdytų dvasią. Visuomet kuris nors vienas juos valdys, kad ir kaip jis būtų vadinamas. O jeigu jau taip turi būti, jeigu jau valdžia neišvengiama, tai norėčiau, kad mane valdytų kilmingas Monarchas, o ne siuvėjas“ (*Forma zatem najlepszego*

²⁷ Stanisław Morawski do Heleny Malewskiej (Ustronie, 22 stycznia (3 lutego) 1849 roku), S. M o - r a w s k i, *Z wiejskiej samotni. Listy do Heleny i Franciszka Malewskich*, s. 135–137; Stanisław Morawski do Franciszka Malewskiego (Ustronie, 17(29) kwietnia 1849 roku), ten pat, p. 143.

²⁸ Stanisław Morawski do Heleny Malewskiej (Ustronie, 22 stycznia (3 lutego) 1849 roku), ten pat, p. 137.

²⁹ Ten pat, p. 135; Stanisław Morawski do Heleny Malewskiej (Ustronie, 15(27) kwietnia 1849 roku), ten pat, p. 141.

³⁰ Stanisław Morawski do Heleny Malewskiej (Ustronie, 22 stycznia (3 lutego) 1849 roku), ten pat, p. 135–137; Stanisław Morawski do Heleny Malewskiej (Ustronie, 15(27) kwietnia 1849 roku), ten pat, p. 141; Stanisław Morawski do Franciszka Malewskiego (Ustronie, 17(29) kwietnia 1849 roku), ten pat, p. 143–144; Stanisław Morawski do Heleny Malewskiej (Ustronie, 13(25) maja 1849 roku), ten pat, p. 146.

³¹ Stanisław Morawski do Heleny Malewskiej (Ustronie, 18(30) czerwca 1849 roku), ten pat, p. 157.

³² Stanisław Morawski do Heleny Malewskiej (Ustronie, 22 stycznia (3 lutego) 1849 roku), ten pat, p. 136.

Rządu [čia ir toliau pabraukta S. Moravskio. – R. G.], *dotąd nie odkryta; i daj Boże gdyby się kiedy odkryła! I Panujący, i Ludy, z ochotą zapewne ją przyjmą. Ale, żeby się kiedy odkryła, wątplie. Dla tego, że ludzie pomimo religii, cywilizacyi, nauki, Filozofii, doświadczenia, zawsze będą musieli mieć duszę ciałem okrytą, a zatem zawsze pozostaną ludźmi i splekiem gliny, chociażby nawet bardziej niż dotąd zahartowali ciało i silniejszego ducha nabyli. Zawsze ktoś jeden niemi rządzić będzie, jakby go nienazwano. A jak tylko tak, rząd za rząd, wolę Monarchę z rodu, niż szewca* (l. 7–7v).

„Politinės fantazijos“ (Polityczne mrzonki)

Rankraščio duomenys

Iš esmės vientisas rašinio tekstas rankraščio tvarkytojų dirbtinai perskirtas į dvi dalis: b. 1679 (l. 1–16) ir b. 2273 (l. 1–97v). Autografas. Juodraštis. Beveik visas tekstas rašytas 35,7 x 22,2 cm formato popieriuje be vandenženklų, juodu rašalu, lenkų kalba. Lapai dvigubi. Rašyta stulpeliu, kairėje arba dešinėje pusėje. Bylos, dabar pažymėtos numeriu 2273, lapas 28–28v yra tuščias. Beveik visur išlikusi ir paties S. Moravskio numeracija – paprastai jis žymėdavo pirmąjį dvigubo lapo puslapį. Dalis, dabar priskirta bylai 1679, buvo aprašyta 1981 m. kovo mėn., o priskirtoji bylai 2273 – tą pačią metų rugpjūčio 26 d. Pastaruoju metu ji iš naujo įrišta. Dokumentas, pažymėtas bylos numeriu 1679, datuotas 1890 m. kovo – balandžio mėn., o 2273 – XIX a. antra pusė. Taigi abu datuoti klaidingai.

Rašinio tekstą, šiandien priskirtą bylai 1679, sudaro trys dalys:

1) „Pramonė“ (*Przemysł*), l. 1–7. Lapo 1 kairiajame kampe S. Moravskio prieraišas pieštuku: „Brulion od L[ittery]. A. 5 Marca 1850 r[oku]“ ir autoriaus parašas. Data vieno iš rankraščio tvarkytojo pabraukta raudonu pieštuku. Tekstas rašytas trijuose dvigubuose lapuose (kiekvienas po keturis puslapius). Lapas padalytas į du stulpelius, tačiau rašyta daugiausia vienu stulpeliu, antrasis paliktas pastaboms, nors jų, tiesa, nėra daug (l. 4, 5). Nemažai braukymų, pataisų. Lapų žymėjimas pieštuku (l. 1–7) – rankraščių tvarkytojo. Išliko ir paties autoriaus numeracija: „Przem[ysł] 2“ (dabar l. 3), „Przemysł 3“ (dabar l. 5), „Przemysł 4“ (dabar l. 7). Lape 1 matomas ir kitos numeracijos pėdsakas – pieštuku pažymėtas skaičius „16“. Lapai tikriausiai paties S. Moravskio dviejose vietose surišti virvele.

2) „Prisiekusiųjų teismas“ (*Sąd Przysięgłych*), l. 8–13. Lapo 8 kairiajame kampe S. Moravskio prieraišas pieštuku: „Brulion od Litt[ery]. A. 17^a Marca 1850 r[oku]“ ir autoriaus parašas. Lapo 1 viršuje lyg ir paties autoriaus ranka pažymėta: „N 58“. Lape 10 S. Moravskio prieraišas: „Sąd Prz[ysięgłych] 2“. Lape 12: „Sąd P[rzysięgłych] 3“. Rašyta trijuose dvigubuose lapuose (kiekvienas po keturis puslapius), stulpeliu, kairėje arba dešinėje pusėje. Vienas stulpelis paliktas pastaboms, nors jų nėra. Lapo 8 viduryje matomas kažkokios kitos numeracijos pėdsakas – pieštuku pažymėtas skaičius „25“. Lapai tikriausiai paties S. Moravskio dviejose vietose surišti virvele.

3) „Mirties bausmė“ (*Kara śmierci*), l. 14–16. Lapo 14 kairiajame kampe S. Moravskio prieraišas pieštuku: „Brulion od [L[ittery] A. 1^a Kwietnia 1850 r[oku]“ ir autoriaus parašas. Lapas 15–15v yra kito formato (26,5 x 22,2 cm), labai subraukytas, įdėtas į dvigubą lapą. Įdėtinis lapas labai apgadintas.

Tekstas rašytas stulpeliu, dažniausiai ir kairėje, ir dešinėje pusėje. Skirtingai nei ankstesniuose lapuose, S. Moravskio numeracijos nėra.

Rašinio tekstą, šiandien priskirtą bylai 2273, taip pat sudaro trys dalys:

1) „Spaudos laisvė“ (*Wolność druku*), l. 1–29v. Lapo 1 kairiajame kampe S. Moravskio priedas pieštuku: „Brulion od Lit[tery] A. 10 Grudnia 1849 r[oku]“ ir autoriaus parašas. Lape 1v antspaudas: „LTSR Valst[ybinė] Respublikinė Biblioteka“. Išliko ir paties S. Moravskio numeracija: „Wol[ność] dr[uku] 1“ (dabar l. 1), „Wol[ność] dr[uku] 2“ (dabar l. 3), „Wol[ność] dr[uku] 3“ (dabar l. 5), „Wol[ność] dr[uku] 4“ (dabar l. 7), „Wol[ność] dr[uku] 5“ (dabar l. 9), „Wol[ność] dr[uku] 6“ (dabar l. 11), „Wol[ność] dr[uku] 7“ (dabar l. 13), „Wol[ność] dr[uku] 8“ (dabar l. 15), „Wol[ność] dr[uku] 9“ (dabar l. 17), „Wol[ność] dr[uku] 10“ (dabar l. 19), „Wol[ność] dr[uku] 11“ (dabar l. 21), „W[olność] dr[uku] 12“ (dabar l. 23), „Wol[ność] dr[uku] 13“ (dabar l. 25), „Wol[ność] dr[uku] 14“ (dabar l. 27). Tekste, kurį sudaro šeši skyriai, labai daug braukymų, pataisų. Rašyta stulpeliu, dešinėje arba kairėje pusėje, kartais ir abiejose pusėse (lapai 9–9v, 10–10v, 11, 12v, 25–25v, 26). Lape 21 – S. Moravskio pastaba paraštėje.

2) „Liaudies gvardijos“ (*Gwardye Narodowe*), l. 30–33v. Lapo 30 kairiajame kampe S. Moravskio priedas pieštuku: „Brulion od Lit[tery] A. 9 Marca 1850 r[oku]“ ir autoriaus parašas. Išliko ir paties S. Moravskio numeracija: l. 1 (dabar l. 30), „G[wardye] N[arodowe] 2“ (dabar l. 31), „G[wardye] N[arodowe] 3“ (dabar l. 33). Tekstas rašytas stulpeliu, dešinėje arba kairėje pusėje. Labai daug braukymų, pataisų.

3) „Žvilgsnis į mūsų amžiaus socialinių teorijų dvasią. Mažutė kelionė dideliu mišku“ (*Rzut oka na duch Teoryi socyalnych naszego Wieku. Malenka podróz po wielkim lesie*), l. 34–97v. Lapo 34 kairiajame kampe S. Moravskio priedas pieštuku: „Brulion. 3^a Października 1850 r[oku]“ ir autoriaus parašas. Tekstas rašytas stulpeliu, dešinėje arba kairėje pusėje, kartais abiejose pusėse (lapai 44v, 57, 58, 84v, 89v). Rašyta juodu rašalu, tik lapuose 39, 67, 79, 88v ir 89v yra autoriaus priedas pieštuku.

Teksto genezė

Be abejo, tai juodraštinis variantas rašinio, kuris S. Moravskio darbų sąrašė nurodytas kaip „Politinės Atsiskyrėlio fantazijos“ (*Polityczne mrzonki Pustelnika*) ir datuotas 1849 m. vasario 8(20) d. – 1850 m. kovo 22 (balandžio 3) d. Šio teksto atsiradimo aplinkybės nėra aiškios. Akivaizdu tik tai, kad pradėtas rašyti jau po tragiškai pasibaigusios straipsnio „Ustronės Atsiskyrėlio pastabos apie 1848 metų įvykius“ publikavimo istorijos. Abejonių nekelia ir tai, kad ši kartą savo teksto S. Moravskis neketino niekur spausdinti – tuo iš dalies galima paaiškinti faktą, jog laiškuose Malevskiams apie jį nėra žodžiu neužsimenama. Šiandien sunku rekonstruoti ir teminį „Politinių fantazijų“ dalių eiliškumą. Visų pirma todėl, kad disponuojame tik juodraščiu. Be to, pats autorius tų tekstų nesunumeravo. Tvirtai galima teigti tik chronologinę skyrių rašymo seką, nes S. Moravskis pats nurodė visų savo tekstų parašymo datas. Taigi šiuo požiūriu „Politinių fantazijų“ tvarka būtų tokia: „Spaudos laisvė“ (1849 m. gruodžio 10(22) d.), „Pramonė“ (1850 m. kovo 5(17) d.),

„Liaudies gvardijos“ (1850 m. kovo 9(13) d.), „Prisiekusiųjų teismas“ (1850 m. kovo 17(29) d.), „Mirties bausmė“ (1850 m. balandžio 1(13) d.) ir „Žvilgsnis į mūsų amžiaus socialinių teorijų dvasią. Mažutė kelionė dideliu mišku“ (1850 m. spalio 3(15) d.). Beje, pastarajame tekste bendras studijos „Politinės fantazijos“ pavadinimas nėra nurodytas, todėl negalima atmesti prielaidos, jog tai galėjo būti visiškai savarankiškas rašinys. Antra vertus, tuomet atskira pozicija S. Moravskis jį būtų užfiksavęs savo darbų sąrašė. Todėl bent jau kol kas, nežinant teksto „Žvilgsnis į mūsų amžiaus socialinių teorijų dvasią. Mažutė kelionė dideliu mišku“ atsiradimo aplinkybių, vis dėlto reikėtų jį laikyti studijos „Politinės fantazijos“ dalimi.

Būdinga citata:

„Kiekviena Valdžia (konkrečiai neminėsiu nė vieno jos vardo ar formos) esant normaliai [čia ir toliau pabraukta S. Moravskio. – R. G.] padėčiai nėra ir negali būti nedraugu Visuomenės, kurią ji valdo <...>. Savo ruožtu ir Visuomenė, kai tik jos sveikata yra normali ir kai ji normaliai gyvena, negali būti savo Valdžios nedraugu, nes jos viena iš kitos kyla ir viena kitą palaiko“ (*Wszelka Władza – bo żadnego jej niewymieniam nazwiska lub kształtu – w stanie* [čia ir toliau pabraukta S. Moravskio. – R. G.] *swoim normalnym, nie jest i być nie może nieprzyjaciółką Społeczeństwa, którem władza <...>. Wzajemnie też, Społeczeństwo, jak tylko jest w stanie normalnym zdrowia i życia swojego, nie może być nieprzyjacielem Władzy swojej: bo jedno z drugiego wynika, i jedno drugie podpira*) (b. 2273, l. 12v).

„Egoizmas“ (Egoizm)

Rankraščio duomenys

Tekstas saugomas: f. 130, b. 2274, l.1–16v (pirmas ir paskutinis lapai – viršeliai). Autografas. Juodraštis. Tekstas rašytas lenkų kalba 35,7 x 22,2 cm formato popieriuje be vandenženklų, juodu rašalu. Lapai dvigubi. Visi trys rašiniai (dalys) sudėti į vieną aplanką, galbūt paties autoriaus. Ant viršelio yra S. Moravskio parašas juodu rašalu, čia pat ir kito asmens priedašas pieštuku: „Egoizm, 18 25/ II 90 z Ustron[ia]“. Rankraščių skyriuje dokumentas aprašytas 1981 m. rugpjūčio 26 d. Datuotas klaidingai, remiantis minėtu įrašu, t. y. „18 25/ II 90“.

Rankraščio tekstą sudaro trys dalys:

1) „Riterija, la Chevaliere“ (*Rycerstwo, la Chevaliere*), l. 1–3v, vienas dvigubas lapas (iš jų pirmasis lapas – viršelis). Rašyta viena eilute, ne stulpeliu. Yra tarpų, pataisų, pabraukimų.

2) „Jėzuitizmas. Jėzuitai“ (*Jezuityzm. Jezuici*), l. 4–9. Trys dvigubi lapai, trijose vietose, tikriausiai paties S. Moravskio, surišti virvele. Rašyta viena eilute, ne stulpeliu, tik palikta 5,7 cm paraštė pastaboms (kairėje arba dešinėje pusėje). Pirmasis dvigubas lapas (l. 4–6v) labai sužalotas (perplėštas), tačiau tekstas įskaitomas. Daug braukymų, tarpų. Paraštėse jokių priedašų nėra.

3) „Prie skrandos prisisegė gėlytė. Pirmoji ir paskutinioji scena“ (*Przypiął kwiatak do Kożucha. Scena pierwsza i ostatnia*), l. 10–15v. Trys dvigubi lapai, trijose vietose tikriausiai paties S. Moravskio

surišti virvele. Rašyta viena eilute, ne stulpeliu. Labai daug taisymų. Išliko ir paties S. Moravskio numeracija: „2“ (dabar l. 12) ir „3“ (dabar l. 14).

Teksto genezė

Tai gali būti didesnio S. Moravskio darbo, skirto egoizmo analizei, fragmentas. Tiesa, memuaristo kūrinių sąrašė rašinys tokiu pavadinimu nenurodytas, ten randa-me tik dramos kūrinių „Koks egoistas! Kokia egoistė! Nesąmonė morale ir moralas nesąmonėje“ (*Taki to egoista! Taka egoistka! Bzdurstwo w morale i morał w bzdurstwie*), datuotą 1850 m. liepos 1(13) d. Šis tekstas – tai ta pati Martyno Mažvydo bibliotekoje saugomo rankraščio „Egoizmas“ trečioji dalis, pavadinta „Prie skrandos prisisegė gėlytė. Pirmoji ir paskutinioji scena“. S. Moravskio darbų registras rodo, kad pirminį rašinio pavadinimą jis pakeitė. Beje, tas tekstas – tai ir paskutinė sąrašo pozicija. Vėliau šį kūrinių, tiesa, kiek pakoreguotą (pvz., atsisakyta jo pabaigos, vadinamojo moralo, l. 15–15v) A. Czartkowskis ir H. Mościckis išspausdino kaip priedą prie memuarų tomo „BroLIAI bajorai“³³. Tai, kad S. Moravskis planavo išsamią studiją, vardu „Egoizmas“, rodytų ne tik išlikę trys šio darbo fragmentai, bet ir rankraštyje esančios nuorodos, t. y. žodžiai „Prie Egoizmo“ (*Do Egoizmu*).

Būdinga citata:

„Ir tiesiogiai, ir netiesiogiai, ir su reikalu, ir be reikalo žodis Egoistas, Egoizmas [pabraukta S. Moravskio. – R. G.] niekuomet nenuėina nuo mūsų žmonių lūpų. Kaip druska į valgį, taip ir jis į kiekvieną pokalbį maišomas!“ (*I wprost, i skielzem, i stosownie, i bezsensu, wyraz Egoista, Egoizm* [pabraukta Moravskio. – R. G.], *z ust ludziom naszym niewychodzi nigdy. Jak sól do potrawy, tak on do každej męsza się rozmowy!*) (l. 15–15v).

Stanislovo Moravskio laiškas nežinomam adresatui. Datotas Sankt Peterburge 1833 metų liepos 19(31) diena

Rankraščio duomenys

Tekstas saugomas: f. 130, b. 2276, l. 1–2. Autografas. Laiškas rašytas prancūzų kalba 20,2 x 12,6 cm formato popieriuje be vandenženklų, juodu rašalu. Viena dvigubo lapo pusė (antroji nuplėšta). Nėra jokių taisymų, braukymų. Lapo apačia įplėšta.

³³ S. M o r a w s k i, Taki to egoista!.. Taka egoistka!.. Bzdurstwo w morale i morał w bzdurstwie, S. M o r a w s k i, *Szlachta – Bracia*, s. 239–250.

Teksto genezė

Galima spėti, kad laiškas buvo adresuotas S. Moravskio pusseserės Fatimos Semaškaitės (*Fatyma Siemaszkówna*) reikalų patikėtiniui Paryžiuje. Po kelių mėnesių S. Moravskis iš tikrųjų išvyko į Paryžių (ten lankėsi lapkritį–gruodį), kur tvarkė savo dėdės Semaškos (vardo nustatyti nepavyko), Marijonos Semaškaitės-Moravskienės (*Marianna z Siemaszków Morawska*) brolio (Semaška mirė Paryžiuje 1829 m.), ir jo nepilnametės dukters Fatimos (ji mirė ten pat 1833 m.) palikimo reikalus. Kaip žinoma, S. Moravskis paveldėjo ne tik Semaškų turtą (80 tūkst. frankų), bet ir jų juridinius bei finansinius reikalus³⁴. Sunku pasakyti, ar Martyno Mažvydo bibliotekoje saugomo laiško tekstas buvo išsiųstas į Paryžių. Greičiausiai ne. Antra vertus, negalima atmesti prielaidos, kad tai tik išsiųstojo laiško nuorašas, kurį S. Moravskis pasiliko sau. Bet kuriuo atveju šis tekstas yra kol kas vienintelis žinomas šio autoriaus laiškas Vilniaus rankraštynuose. Apskritai memuaristo epistolika nėra gausi. Kol nebuvo paskelbta laiškų Malevskiams publikacija, kaip epistolografas jis nebuvo žinomas. Tiesa, jau 1913 m. Janas Czubekas paskelbė du S. Moravskio laiškus: vieną adresuotą Tomui Zanui, antrą – Anuprui Petraškevičiui³⁵. Savo ruožtu A. Czartkowskis ir H. Mościckis 1924 m. įvadiniamе memuarų „Keleri mano jaunystės metai Vilniuje“ straipsnyje išspausdino laiško nežinomai adresatei fragmentą, o jų komentaruose – S. Moravskio laiškų Ignotui Turkuliui (1833) ir Steponui Grabovskiui (1835) ištraukas³⁶. Tai ir visas S. Moravskio epistolinis palikimas. Šiame kontekste Martyno Mažvydo bibliotekos radinio svarba yra akivaizdi.

Būdinga citata:

„Tamstos malonų laišką gavau liepos 3 dieną. Jame buvo informacija apie Fatimos giminystės liniją iš motinos pusės ir Tamstos pretenzijos, kurias aš pripažįstu esant galimas kelti paveldėtojams dėl jau minėtos mano giminystės. Aš pernelyg gerbiu Tamstos tyrimų teisingumą, kad kokiu nors būdu galėčiau jiems prieštarauti“ (*J'ai reçu Monsieur Vôtre obligeante lettre du 3 Juillet avec des*

³⁴ Stanisław Morawski do Franciszka Malewskiego (Ustronie, koniec lata 1844 roku), S. M o - r a w s k i, *Z wiejskiej samotni. Listy do Heleny i Franciszka Malewskich*, s. 87–89.

³⁵ Stanisław Morawski do Tomasza Zana (Ustronie, 23 sierpnia (5 września) 1820 roku), *Archiwum filomatów*, cz. 1: *Korespondencja: 1815–1823*, t. 2, wyd. Jan Czubek, Kraków, 1913, s. 246–247; Stanisław Morawski do Onufrego Pietraszkiewicza (Wilno, 21 listopada (3 grudnia) 1820 roku), ten pat, t. 3, p. 46.

³⁶ S. M o r a w s k i, *Kilka lat młodości mojej w Wilnie (1818–1825)*, s. 472, 473 (laiškų I. Turkuliui ir S. Grabovskiui fragmentai); A. C z a r t k o w s k i, H. M o ś c i c k i, *Wstęp*, ten pat, p. X–XI (laiško nežinomai adresatei fragmentas).

renseignement sur la ligne maternelle de Fatima et Vôtre opinion sur la nature des griefs que je crois être en état de prodire contre les héritiers de ladite ligne. Je respecte trop la justesse de vos observations pour vouloir les contredire de quelque manière que ce voit) (l. 1).

Tokia būtų trumpa Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje saugomų S. Moravskio rankraščių analizė. Tačiau manau, kad ir jos pakanka, kad suvoktume ten esančių tekstų vertę. Šie rankraščiai – tai ne tik archyvinė sensacija, bet ir pagrindas imtis naujų tyrinėjimų, dar vienas itin svarbus šaltinis šio žymiojo memuaristo savimonei pažinti.

Stanislovo Moravskio rankraštis Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraštynas negali pasigirti tokia S. Moravskio rankraščių gausa. Antra vertus, vienintelis (bent jau mano žiniomis) ten saugomas šio memuaristo tekstas savo svarba nesunkiai galėtų konkuruoti su tik ką aprašytais Martyno Mažvydo bibliotekos rankraščiais. Tiesa, jis reikšmingas kiek kitu – paprasčiau pavadinsiu jį „lituanistiniu“ – aspektu. Tai rodo ir jo pavadinimas: „Panemunės valstiečių vestuvės ir dainos tarp Merkinės ir Kauno“ (*Wesela i pieśni włościan nadniemeńskich pomiędzy Mereczem a Kownem*). Nors bibliotekoje esančio juodraščio viršelyje parašyta tiesiog „Dainos“ (*Pieśni*), tačiau abejonių nėra, kad tai šio darbo fragmentas. Tai, beje, patvirtino ir teksto analizė. Kaip jau sakiau, rankraštis saugomas Mykolo Biržiškos fonde. Kaip rodo „Rankraščių fondų visu-
minės apskaitos (inventorinė) knyga“, M. Biržiškos archyvas į Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrių pateko 1945 m. iš Lietuvos TSR mokslų akademijos Lietuvių literatūros instituto direktoriaus Kosto Korsako buto (anksčiau tame bute gyveno M. Biržiška). Vėliau, 1981 m., iš to paties šaltinio, t. y. iš K. Korsako rinkinių, fondas buvo dar kartą papildytas. Taigi skirtingai nuo Martyno Mažvydo bibliotekos rankraščių, ši kartą bent jau yra aiškūs paskutiniai S. Moravskio teksto savininkai. Suprantama, K. Korsako rankose šis rankraštis atsidūrė kartu su visu M. Biržiškos archyvu. Tuo tarpu turint omenyje M. Biržiškos nuopelnus folkloristikai, visų pirma jo darbus „Lietuvių dainos“ (1916), „Lietuvių dainų literatūros istorija“ (1919), „Dainų atsiminimai iš Lietuvos istorijos“ (1920), „Dainos keliais“ (1921), „Dainų literatūros vadovėlis“ (1923), atrodytų, kad S. Moravskio rašinys į jo rinkinį pateko neatsitiktinai. Galima manyti, kad „Panemunės valstiečių vestuvių ir dainų tarp Merkinės ir Kauno“ juodraštis buvo įsigytas dar iki 1922 m., kai M. Biržiška buvo išstremtas iš Vilniaus ir įsikūrė Kaune. Juolab kad tikrai

žinoma, jog pagrindinė jo biblioteka, taigi ir visi rankraščiai liko Vilniuje³⁷. Antra vertus, peržiūrėjus minėtas M. Biržiškos publikacijas, nuorodos į šį S. Moravskio rankraštį nepavyko rasti.

„Dainos“ (Piešni)

Rankraščio duomenys

Tekstas saugomas: f. 165 (Mykolo Biržiškos fondas), b. 404, l. 1–27v (lapai 1–1v ir 27–27v viršeliai). Autografas. Juodraštis. Tekstas rašytas lenkų ir lietuvių kalbomis, daugiausia 35 x 22 cm formato popieriuje, tik lapai 16–16v ir 21–21v gerokai mažesni: 22 x 19 cm ir 17,5 x 11,3 cm. Be to, lapo 16–16v kairioji pusė išskirta, o lapas 21–21v prisegtas segtuku. Daugumos lapų popierius be vandenženklių, tik lape 15 ir 18 matomas filigranas: *Kuczuryszki*. Rašyta juodu rašalu, dažniausiai dvigubuose nesusegtuose lapuose, paprastai abiejose pusėse. Kaip sakiau, rankraštis turi du viršelius. Pirmajame (tikriausiai pridėtame rankraščio tvarkytojo) užrašyta: „Iš Stanislovo Moravskio rankraščių. D-ro Stanislovo Moravskio iš Zacišės (Merkinės apylinkėje, Jezno valsčiaus) lietuvių liaudies dainų vertimai. XIX amž[iaus] pirmieji metai (apie 1817 m.), liet., lenk., 1817–1818 m., 27 lapai, 36,3 x 21,7 ir mažiau. D-ro Stanislovo Moravskio lietuvių liaudies dainų vertimai į lenkų kalbą“. Kairiajame kampe matoma senoji signatūra: „404 MB-XVI“. Antrajame viršelyje paties S. Moravskio ranka užrašyta: „Piešni“ (žodis pabrauktas). Kairiajame viršutiniame kampe dar kartą uždėtas Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos antspaudas ir nurodyta senoji signatūra: „4.04. MB-XVI“. Ten pat dešiniajame viršutiniame kampe S. Moravskio užrašyti, o vėliau nubraukti trys šiandien jau sunkiai įskaitomi žodžiai (iš jų vienas – „žniwie“). Greta Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos antspaudas ir fondo numeris (f. 165). Čia pat nubraukta senoji numeracija (f. 64). Rankraštis labai braukytas, taisytas. Išliko ir paties S. Moravskio numeracija: „1“ (dabar l. 5), „2“ (dabar l. 8). Lapo 24 dešiniajame kampe autoriaus įrašas „ABC 2“, o lapo 15 – „ABC 3“. Tame pat lape 15 sakiniai: „Piešń 11ta tł: z Litew:“ bei „Piešń 12ta tłum. z Litew.“ Lapo 18 viduryje S. Moravskio ranka užrašyta: „Piešni włościan nadniemenskich. Tłumaczenie z Litewskiego“. Lapo 20 viduryje įrašas: „Piešni włościan nadniemenskich w czasie žniwa. Tłumaczenie z Litewskiego“, o dešiniajame kampe: „r. 1“. Lapuose 2v, 3v, 9–10, 16v ir 25v yra sunkiai įskaitomi S. Moravskio komentarai. Lapuose 18–19 yra išlikęs didesnis ir kiek aiškesnis autoriaus tekstas, kuriame jis aprašo vadinamąsias slaptąsias dainas (*Piešni sekretne*), t. y. dainas, kurias dainuodavo tik moterys ir kurių tekstai vyrams nebuvo žinomi. Lape 19v yra tekstas (taip pat labai sunkiai įskaitomas), kur jis aprašo vestuvių papročius. Rankraščio tvarkymo bibliotekoje data nenurodyta. Kaip minėjau, dokumentas klaidingai datuotas 1817–1818 m.

Teksto genezė

Jau sakiau, kad tai fragmentas juodraštinio rašinio varianto, kuris S. Moravskio darbų sąrašė nurodytas kaip „Panemunės valstiečių vestuvės ir dainos tarp Merkinės ir Kauno“ ir datuotas 1850 m. gruodžio 4(16) d. Skirtingai nuo kitų S. Moravskio tekstų, jo atsiradimo aplinkybės gana aiškios. Šia prasme su šiuo rašiniu galėtų lygintis tik Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje saugomas straipsnis „Ust-

³⁷ M. B i r ž i š k a, *Dainų literatūros vadovėlis*, 2-asis naujai paruoštas leid., Vilnius, 1923, p. 5.

ronės Atsiskyrėlio pastabos apie 1848 metų įvykius“. Tekstas „Panemunės valstiečių vestuvės ir dainos tarp Merkinės ir Kauno“ turėjo būti penktoji S. Moravskio sumanyto ciklo „Iš kiekvienos trobelės po muzikėlį“ (*Z każdej chatki po chłopku*) dalis³⁸. Folkloristinę savo apylinkių medžiagą S. Moravskis rinko gana seniai, tačiau tik 1850 m. vasarą ėmė galvoti apie jos tvarkymą ir sisteminimą³⁹. Tų pačių metų gruodžio pradžioje duomenys jau buvo apdoroti. Tai rodo rankraščio data. Tai patvirtina ir 1851 m. gruodžio 29 (sausio 10) d. korespondencija Elenai Malevskienei, kurioje, be kita ko, S. Moravskis rašė: „Tamstos laišką gavau prieš dvi savaites, kai ilsėjaisi ką tik parašęs čionykščių valstiečių „Vestuves ir dainas““⁴⁰.

Stanislovo Moravskio surinktų ir išverstų lietuvių liaudies dainų sąrašas:

- 1) „Bie tavjes Adomoy, zesias ilgus ira/ Kat tavjes niematau, smutkus manies ima,/ Smutkus manies ima!“ (*Bez ciebie, Adamie, czas długim się staje/ Kiedy ciebie niewidzę, smutek mnie ogarnia/ Smutek mnie ogarnia!*) (l. 2–2v).
- 2) „Ka kałba apienielis/ An smejgo budamas?“ (*A co mówi młody chmielek/ Póki jest na tyccze?*) (l. 3).
- 3) „Žwirbli, Žwirbli, kuku, kuku?! Kur tu tupi?“ (*Wróblu, wróblu, kuku, kuku,/ Gdzie ty siedzisz?*) (l. 4).
- 4) „Po kielejo, po [nejsk. – R. G], nouja karczema“ (*Po tej drodze, po drożynie, nowa stoi karczma*) (l. 4v).
- 5) „Łabas ritas, miergužiła“ (*Dzien dobry ci, dziewczyneczko*) (l. 5–5v, l. 19v).
- 6) „Usz jazioraucziu, usz Niemonajcziu“ (*Tam za jeziorem, za Niemnem vel Za jeziorami i za Niemnem*) (l. 6, 24).
- 7) „Atlakja sakalas atskambina“ (*Przyleciał sokół dzwoniąc skrzydłami*) (l. 7–7v).
- 8) „Anksti ritialu kieleus“ (*Z ranną zorą wstałam vel Rannym rankiem wstałam*) (l. 8).
- 9) „Leki pauksztis pier soda“ (*Leciali ptaszki przez ogród*) (l. 9).
- 10) „Miergiałas manu, jaunosjos manu!“ (*Dziewczęta moje, młodziutkie moje!*) (l. 9).
- 11) „Ko ludi, biernali, ko ludi?“ (*Czego się smucisz, chłopcu, czego smucisz?*) (l. 9v).
- 12) „Kriugu, rugu, brołalej jokit“ (*W kółko, słupkiem, bracia jeżdże*) (ten pat).
- 13) „Jokim brołalej wienu kieteliu“ (*Pojedziem bracia, jedną drożką*) (l. 9v–10).
- 14) „Kas kłajtiałaj pamigu?! Da ładom ładom, pamigu!“ (*Ktożto tak zasnął w łożyku?! Klaczne, klaczne, że zasnęła! vel Kto w klatce zasnął?! Klaczne w dłonie i zasnęła!*) (l. 11, 26).
- 15) „Ratielu! Ratielu!/ Kas kietėlu wazjowo?“ (*Ratielu! Ratielu!/ Któż tą drogą jechał? vel Ratielu! Ratielu!/ Kto drogą jechał?*) (ten pat).
- 16) „Asz pasiesiu rutiėla“ (*Ja posieję rutenkę vel Ja posieję rutę*) (l. 11v, 26–26v).
- 17) „Atwazios babutie Minskou“ (*Przyjechała baba z Mińska*) (l. 11v, 26v).

³⁸ Plačiau apie tai: R. G r i š k a i t ė, Praėjusių laikų garbintojas, arba keletas potėpių Stanislovo Moravskio portretui, *Metai*, 1996, Nr. 3, p. 117–126.

³⁹ Stanisław Morawski do Heleny Malewskiej (Ustronie, 28 lipca (9 sierpnia) 1850 roku), S. M o r a w s k i, *Z wiejskiej samotni. Listy do Heleny i Franciszka Malewskich*, s. 188.

⁴⁰ Stanisław Morawski do Heleny Malewskiej (Ustronie, 29 grudnia (10 stycznia) 1851 roku), ten pat, p. 192.

- 18) „Ľeleju szłota dwariali iszlawiau,/ O lewandielis grażej izbarszcziau“ (*Z liliów miotłą dwór zamiatałam/ A lewandą pięknie wysypałem*) (l. 12).
- 19) „Asz atsigrižtu in ta szalała“ (*Ja odwracam się w tę stronę*) (l. 12v).
- 20) „Po kieleje, [nejsk. – R. G.]/ Aleniela linus rowie“ (*Przy drożce, przy drożynie/ Helenka len rwała*) (l. 13–14).
- 21) „Augu pas tiewa sunefelis“ (*Syn rosl i wyrosl u Ojca*) (l. 15).
- 22) „Oj toli, toli łabej toli Pienki brotelej sziena pjowi“ (*Daleko, daleko, bardzo daleko,/ Pięciu braciszków siano kosiło*) (l. 15–15v).
- 23) „Padabojau sau miergiała“ (*Pokochałem dziewczyneczkę*) (l. 16, 24).
- 24) „Atajoi joistiely/ Oj Igarajwo/ Du Kunigaj, Kunigeli/ Oj, Igarajwo!“ (*Przyjeżdża bardzo wielu/ Oj Igarajwo!! Dwaj Książęta, książątka/ Oj, Igarajwo*) (l. 17–17v).
- 25) „Anam gała łauku,/ Tris antiali płaukau“ (*Tam na końcu pola/ Trzy kaczechki płyną*) (l. 18).
- 26) „Wisu wirej ira“ (*Wszystkich mężczyźni są*) (ten pat).
- 27) „Du karwialej kłonie gier“ (*Dwaj gołębie w dółku piły*) (l. 20–20v).
- 28) „Ruta żeloja“ (*Ruta zielona*) (l. 20v).
- 29) „Jeworas“ (*Jewor*) (ten pat).
- 30) „Niesiemy plon/ Ze wszystkich stron“ (S. Moravskio teigimu, ši daina Ustronėje buvo dainuojama tik lenkiškai. – R. G.) (l. 22).
- 31) „Atjoje biernalis, bałtas dobielelis“ (*Przyjeżdża chłopiec, mój biały kwiateczek*) (l. 24v).
- 32) „Kab warisi pałszus jauczus“ (*Jak popędzisz płowe woły*) (l. 24).
- 33) „Kur tu buwaj, Łauraj?“ (*Gdziesz byłeś mój Wawrzyncu?*) (l. 25).
- 34) „Szala dwaru szaltinielis“ (*Koło dworu jest hrynica*) (ten pat).
- 35) „Ariefkiela tu pilkoje“ (*O, wódko, ty siwy trunku*) (l. 25v)⁴¹.

Būdinga citata:

„Apskritai nešvankios dainos lietuvių kalboje [pabraukta S. Moravskio. – R. G.] retai pasitaiko. Be dviejų trijų, daugiau negalėjau surasti, ir tai įrodo paneminių valstiečių senųjų papročių griežtumą. Šiandien jau nuolatos girdime tūkstančius pačių nepadoriausių dainų. Jas dainuoja ir moterys, ir merginos, tačiau tos dainos yra arba lenkų, arba rusų kalba, taigi atneštinės, kurios dėl sąlyčio su labiau demoralizuotais žmonėmis tame krašte išplito“ (*W ogólności pieśni sprośne są rzadkie w Litewskim języku* [pabraukta S. Moravskio. – R. G.], *nad to dwie czy trzy niepodobna mi było więcej odszukać i to właśnie dowodzi dawnej ostrości obyczajów włościan nadniemeńskich. Dziś śpiewają tysiące najsprośniejszych pieśni już ustawicznie, i kobiety, i dziewczęta, ale to są albo w Polskim, albo w Ruskim języku, a zatem nanośne, które styczność z bardziej zepsutemi ludzmi, na ten kraj nawiała*) (l. 18v).

⁴¹ Sąrašas nėra visai tikslus. Be abejonės, atliekant specialius (visų pirma folkloristikos) tyrimus jis gali būti koreguotinas.

Stanislovo Moravskio rankraštis Vilniaus universiteto bibliotekoje

A. Czartkowskio ir H. Mościckio duomenimis, „Vilniaus medicinos draugijos, kurios nariu daktaras Moravskis buvo nuo 1825 metų, archyve buvo rankraštis, pavadintas „Civilizuotų moterų fizionomikos pagrindai“⁴². Žodis „buvo“ rodytų, kad šie leidėjai nors turėjo tikslią informaciją apie teksto saugojimo vietą, vis dėlto jo nematė, tiksliau – nepaieškojo⁴³. Ir tokių jų vangumą galima visiškai pateisinti: medicininiai garsiojo Vilniaus prisiminimų autoriaus rašiniai mažai ką tedomino. Iš tikrųjų S. Moravskio indėlis šioje srityje labai jau kuklus, jeigu neminėsime dar 1823 m. Vilniuje, Juozapo Zawadzki spaustuvėje, atskira knygele išspausdintos jo daktaro disertacijos (beje, ji taip ir liko vienintelė S. Moravskio knyga, pasirodžiusi jam gyvam esant⁴⁴). Antra vertus, šiandien vargu ar turime teisę „ignoruoti“ šį jo palikimą. Juolab kad ir tuose tekstuose negalima neįžvelgti rašytojo talento. Tai, beje, pirmasis pastebėjo „Библиотека для чтения“ redaktorius Juozapas Senkovskis, kuris dar 1834 m. išspausdino S. Moravskio rašinį „Apie dirbtinius mineralinius vandenis Sankt Peterburge“⁴⁵. Taigi viename iš Ustronėje saugotų J. Senkovskio laiškų buvo galima perskaityti ir tokius žodžius: „Tavo [S. Moravskio. – R. G.] rankraštį gražinu. Leisk dar kartą atvirai pareikšti savo dėkingumą už straipsnį. Jis buvo puikus, o aš jį perskaitęs buvau taip sužavėtas, kad pasakiau žmonai: *Ma foi, Morawski est un homme d' esprit et de talent et je suis tout étonné de voir une pièce aussi bien écrite et avec tant de verve (Mano nuomone, Moravskis yra sąmojingas ir talentingas žmogus, ir aš esu labai nustebęs matydamas, kad ir jo rašinys yra parašytas taip pat puikiai ir su dideliu dvasios įkvėpimu)*“⁴⁶. Iš tikrųjų tą patį būtų galima pasakyti ir apie kitus, jau „Tygodnik Petersburski“ skyreliuose „Populiarioji medicina“, „Medicina“ arba tiesiog „[vairenybės“ spausdintus

⁴² A. Czartkowski, H. Mościcki, Wstęp, S. Morawski, *Kilka lat młodości mojej w Wilnie (1818–1825)*, s. XIV.

⁴³ Rankraščio likimu nebuvo pasidomėta ir vėliau, dėl to buvo konstatuota, kad rankraštis žuvo: *Bibliografia literatury Polskiej. Nowy Korbut: Romantyzm*, hasła osobowe K-O, Warszawa, 1969, s. 417 (nr 23).

⁴⁴ *Dissertatio inauguralis medico-practica casum Diabetis Melliti cum epicrisi exhibens quam in Caesarea Litterarum Universitate Vilnensi ad consequenda doctoris medicinae jura et honores publice defendet Stanislaus Morawski Lithuanus Medicinae Magister, anno 1823 die 24 mense Junii*, Vilnae: typis Josephi Zawadzki, 34 s.

⁴⁵ Šio teksto rankraštis buvo saugomas Krasniškių bibliotekoje. Rašinio įvadas, pavadintas „Laiškas Juozapui Senkovskiui, žurnalo „Библиотека для чтения“ redaktoriui“, datuotas 1834 m. lapkričio 2 (14) d. S. M o r a w s k i, *W Peterburku (1827–1838). Wspomnienia Pustelnika i Koszałki-Kobiałki*, s. 348.

⁴⁶ Citata iš: S. M o r a w s k i, *W Peterburku (1827–1838). Wspomnienia Pustelnika i Koszałki-Kobiałki*, s. 350.

S. Moravskio tekstus. Šiuose rašiniuose jis ne tik informuoja, bet ir filosofuoja, maža to, trykšta sąmoju. Tiek kalbėdamas apie „universalųjį“ prancūzų chirurgo Louiso Le Roy vaistą, tiek apie gydytojo Lombardo tyrimus Europos gyventojų fizionomijos srityje⁴⁷. Juo labiau – apie tuomet itin populiarius gyvulinį magnetizmą ir gydymą mineraliniais vandenimis⁴⁸. Tiesą sakant, šių nedidelės apimties S. Moravskio rašinių tikslas buvo ne toks jau ir menkas: skaitytoją „išblavinti“, išmokyti jį rinktis, nepulti į kraštutinumus, skirti tikra ir netikra, autoriaus žodžiais tariant, atsisakyti „aklo troškimo mėgdžioti, kuris mus prie beždžionių giminės priartina“⁴⁹. Netgi nepaisant to, kad „blogis paprastai gauna daugiausia balsų“⁵⁰. Ir kas svarbiausia, niekuomet neužmirštant tų tekstų „suaktualinti“, t. y. visų pirma orientuoti į Lietuvos skaitytojus. „Mūsų krašte, – sakė S. Moravskis, – kuris ilgai nenorėjo lygiuotis su Europos tautų civilizacija, neturint beveik nieko, kas jo gyventojams galėtų suteikti saugumą ir užtikrintą būvį, taip pat ilgai nežinota gydytojų, o ir žinios apie vaistus buvo parentos tik vietine patirtimi. O juk būtinas tokio patyrimo rezultatas yra tas, kad įvairiuose, nors ir labiausiai vienas nuo kito nutolusiuose, kraštuose vartojami tie patys vaistai toms pačioms ligoms gydyti. Labai dažnai tą patį augalą vienodai vertina ir Lietuvos valstietis, ir ugnikalnių krašto Heklos gyventojas, ir mokytas braminas. Antras gydytojų nebuvimo rezultatas buvo pasirinkimo stygius. Iš čia tikrai naudingų priemonių maišymas su visai juokingomis: buvo nueita taip toli, kad vargu ar daug rasite tautų, kurios tiek vaistų kaip mūsų liaudis žinotų“⁵¹.

Be abejo, šie S. Moravskio rašiniai – vieninga jo kūrybinio paveldo dalis, ko gero, ne mažiau svarbi už memuarinį palikimą. Reikia tik apgailestauti, kad jis neįgyvendino sumanymo parengti išsamų medicinos žodyną. O kad tokios idėjos ne tik būta, bet ir šis tas padaryta, rodo minėtos „Tygodnik Petersburski“ publikacijos. Greta straipsnio „Ištraukos iš Medicinos žodyno“ yra toks redakcijos priedas: „Darbas, iš kurio spausdiname šiuos fragmentus, yra jau visiškai parengtas. Žinomi jo autoriaus privalumai tiek medicininio, tiek literatūrinio požiūriu, todėl nėra pagrindo abejoti šio veikalo nauda, lieka tik laukti momento, kai jis bus paskelbtas

⁴⁷ [S.] M o r a w s k i, Kilka uwag o radach popularnych a szczególniej o sławionem lekarstwie Leroa (Le Roy), *Tygodnik Petersburski*, 1830, nr 6, s. 44–45; nr 7, s. 50–52; [S.] M o r [a w s k i], O charakterach fizyologicznych Europejskich pokoleń, *Tygodnik Petersburski*, 1830, nr 27, s. 214–215.

⁴⁸ [S.] M o r a w s k i, Wyjątki ze Słownika lekarskiego (Magnetyzm, Wody mineralne, Wody żelazne, Wody siarczane, Wody mineralne stuczne), *Tygodnik Petersburski*, 1830, nr 30, s. 240–243.

⁴⁹ [S.] M o r a w s k i, Kilka uwag o radach popularnych a szczególniej o sławionem lekarstwie Leroa (Le Roy), s. 52.

⁵⁰ Ten pat.

⁵¹ Ten pat, p. 45.

spauodoje”⁵². Deja, S. Moravskio rankraštinio palikimo viešintojai A. Czartkowskis ir H. Mościckis tokio teksto nerado nei paties autoriaus sudarytame darbų sąrašė (jame buvo fiksuotas ne vienas Sankt Peterburgo laikų kūrinys), nei tarp jo rankraštinio palikimo. Tai leido konstatuoti, kad žodynas vis dėlto nebuvo užbaigtas⁵³. Lieka tik pritarti šiai nuomonei. Iš tikrųjų parvykęs į Lietuvą S. Moravskis gerokai nutolo nuo teorinių medicinos problemų. Bet grįžkime prie Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, Vilniaus medicinos draugijos fonde, tebesaugomo (sic!) rankraščio.

**„Civilizuotų moterų fizionomikos pagrindai“
(Zasady fizyognomistyki kobiet cywilizowanych)**

Rankraščio duomenys

Tekstas saugomas: f. 26 (Vilniaus medicinos draugijos fondas), b. 3286, l. 1–19v. Autografas. Juodraštis. Tekstas rašytas lenkų kalba. Daugumos lakštų formatas 35 x 22 cm, išskyrus lapus 13–14v ir 16–17v, kurių dydis 21,5 x 22,5 cm, bei lapą 15, kurio dydis 16,5 x 11 cm. Popierius be vandenženklų, rašyta juodu rašalu. Lapai dvigubi, nesusegti. Lapai 13–14v ir 16–17v sulenkti per pusę. Rašyta viena eilute, abiejose lapo pusėse. Lape 1 įrašas (tikriausiai kurio nors rankraščio tvarkytojo) raudonu pieštuku: „St. Morawski. Fizygnomistyka kobiet“. Lapuose 2, 4, 5, 11–11v, 12–12v ir 15v yra S. Moravskio piešiniai – iliustracijos tekstui. Labai daug pataisų, braukymų. Lape 18–18v teksto nėra, tik kažkieno ranka (l. 18v) juodu rašalu įrašyta: „Fizylogija [nejsk. žodis. – R. G.] Stan. Morawskiego 1840?“ Lape 19v taip pat įrašas pieštuku: „Brednie rozpustne Dr. Stanisława Morawskiego“. Lape 2 paties S. Moravskio ranka nurodytas tikrasis rankraščio pavadinimas, t. y. „Zasady Fizyognomistyki kobiet cywilizowanych“. Išliko ir paties S. Moravskio numeracija: „Ark[usz] 0“ (dabar l. 1), „Arkusz 1“ (dabar l. 2), „Arkusz 2gi“ (dabar l. 4), „Arkusz III“ (dabar l. 6), „Arkusz 4“ (dabar l. 8), „Arkusz 5“ (dabar l. 10). Rankraščių skyriuje dokumentas aprašytas 1980 m. rugpjūčio mėn. Klaidingai datuotas 1862 m. Matyt, rankraščio tvarkytoją suklaidino įrašas kairiajame lapo 1 kampe: „N. 95. Archiw. Tow. 1862“.

Teksto genezė

Rašinys tokiu pavadinimu niekuomet nebuvo išspausdintas, tačiau pati tema S. Moravskiui anaip tol nebuvo svetima. Jau minėjau, kad 1830 m. spaudoje jis aptarė Lombardo tyrinėjimus – taip atsirado rašinys „Apie fiziologinius Europos padermių charakterius“⁵⁴. S. Moravskis ne tik pristatė šio prancūzų mokslininko teoriją, bet ir kai kurias jo išvadas palygino su analogiškais savo tautiečio Juozapo

⁵² [S.] M o r a w s k i, Wyjątki ze Słownika lekarskiego, s. 240.

⁵³ A. C z a r t k o w s k i, H. M o ś c i c k i, Wstęp, S. M o r a w s k i, *Kilka lat młodości mojej w Wilnie (1818–1825)*, s. XIV.

⁵⁴ Žr. 47 nuorodą.

Oleškevičiaus svarstymais (be abejo, šiam nors ir ne mokslo pasaulio atstovui atiduodamas pirmenybę). Tačiau mums šiandien svarbus ir kitas momentas. Būtent minėtame „Tygodnik Petersburski“ straipsnyje buvo ir tokie S. Moravskio žodžiai: „Reikėtų palinkėti, kad kuris nors mūsų tėvynainis mūsų krašte panašaus darbo imtųsi. Nes ir pačioje Lietuvoje taip dažnai galima pastebėti bruožų, tarmės skirtumų, kad protinga jų analizė taptų tikrai įdomia ir pamokančia paslauga“⁵⁵. Dabar žinome, kad šio darbo ėmėsi *pats Stanislovas Moravskis*. Tiesa, galutinai jo neįgyvendino, tačiau Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne saugomas rankraštis – akivaizdus šios iniciatyvos įrodymas.

Būdinga citata:

„Čia atkreipsiu dėmesį į tai, ar žmogus, skvarbia akimi tirdamas kitas savo rūšies būtybes, per išorinius bruožus ir formas yra pajėgus prisiskverbti prie jų sielos ir iš esmės nenusižengiant tiesai ištirti moralinius jų polinkius“ (*Zastanowie się tutaj, czyli człowiek uważnem badając okiem inne swojego rodzaju istoty, jest w stane przez zewnętrzne rysy i kształty przebić się do ich duszy i zgłębić przez rachunek podobieństwa do prawdy, moralne ich skłonności*) (l. 1).

Pabaigos vietoje

Čia aptarti rankraščiai užpildo *pagrindines* ligi šiol egzistavusias S. Moravskio kūrybinio palikimo spragas. Deja, net ir dabar negalima teigti, kad mums jau prieinami *visi* šio memuaristo tekstai. Kol kas vis dar nerasta jo studija „Keletas minčių apie sąmojį“ (*Kilka myśli o dowcipie*)⁵⁶. Nėra žinomas ir 1850 m. pabaigoje – 1851 m. pradžioje S. Moravskio nurašytas ir perpieštas senos lietuviškos kronikos rankraštis⁵⁷. Bet kuriuo atveju akivaizdu, kad jeigu šie tekstai vis dar yra, tai jų reikia ieškoti čia, Vilniaus rankraštynuose. Tai, kas kadaise iškeliavo į Varšuvą, buvo negrįžtamai prarasta. Todėl yra vilties, kad kažkur guli ne tik šių „smulkiųjų“, S. Moravskio rašinių juodraščiai. Galbūt visai šalia mūsų yra ir pirminiai „didžiųjų“ memuaristo kūrinių variantai – kaip jau sakiau šio rašinio pradžioje, iš esmės į Varšuvą pateko tik švarraščiai. Vilniaus saugyklos vis dar slepia ne vieną

⁵⁵ [S.] M o r [a w s k i], O charakterach fizyologicznych Europejskich pokoleń, s. 215.

⁵⁶ A. C z a r t k o w s k i, H. M o ś c i c k i, Wstęp, S. M o r a w s k i, *Kilka lat młodości mojej w Wilnie (1818–1825)*, s. XIV.

⁵⁷ Stanisław Morawski do Heleny Malewskiej (Ustronie, 29 grudnia 1850 (10 stycznia 1851 roku), S. M o r a w s k i, *Z wiejskiej samotni. Listy do Heleny i Franciszka Malewskich*, s. 192; Stanisław Morawski do Heleny Malewskiej (Ustronie, 4 (16) marca 1851 roku), ten pat, p. 195.

S. Moravskio paslaptį. Ir čia turiu omenyje ne tik jo kūrybinį palikimą. Šiandien mums turėtų rūpėti ir biografiniai memuaristo duomenys. Tiesa, S. Moravskio gyvenimo aprašymas gana aiškus, tačiau daugiausia tai faktai, kuriuos dar XX a. trečiojo dešimtmečio viduryje pateikė (o kai kuriuos ir patikslino) A. Czartkowskis ir H. Mościckis. Tiesa, kiek vėliau juos šiek tiek papildė M. Stolzman ir Z. Sudolskis, tačiau tai buvo tik neesminės korekcijos⁵⁸. Tuo tarpu vis dar nėra pakankamai aiški S. Moravskio veikla Sankt Peterburge. Šios dienos reikalavimų neatitinka net toks, atrodytų, aiškus S. Moravskio gyvenimo periodas kaip mokslas Vilniaus universitete. Tuo tarpu ta medžiaga yra visai čia pat. Ne vieną įdomų faktą slepia ne tik minėtasis Vilniaus medicinos draugijos fondas, bet ir tame pačiame rankraštyne saugomas Vilniaus švietimo apygardos kuratoriaus kanceliarijos archyvas. Šia prasme ne mažiau informatyvus ir Lietuvos valstybės istorijos archyve esantis Adomo Ferdinando Adamovičiaus fondas⁵⁹. Tiesa, ir jame nepavyko rasti 1854 m. vasario 12(24) d. Vilniaus medicinos draugijos posėdyje perskaitytos S. Moravskio biografijos⁶⁰, tačiau ten yra kitų ne mažiau svarbių duomenų, atspindinčių jo medicinos studijas. Ne pro šalį būtų iš naujo įsigilinti *ir į jau publikuotus* šaltinius. Kad ir dar kartą paanalizuoti S. Moravskio tardymo filomatų ir filaretų byloje protokolą⁶¹.

Visa tai rodo problemas, susijusias su šio unikalaus memuaristo gyvenimo ir kūrybos tyrinėjimais. Maža to, Vilniaus rankraštynuose aptikti *pirminiai* kai kurių jo rašinių juodraščiai staiga išryškino dar vieną, šį kartą itin nemalonią aplinkybę: *autentiški Stanislovo Moravskio tekstai iš tikrųjų mums buvo nežinomi*. Tiesą sakant, šį faktą būtų galima vadinti „vieša paslaptimi“. Nė vienas S. Moravskio rankraštinio palikimo skelbėjas (gal išskyrus tik A. H. Kirkorą, kurio pozicija nėra aiški) neslėpė, kad memuarų tekstai buvo kupiūruojami. Tačiau kad ir kaip būtų paradoksalu, šia prasme daugiausia žalos padarė pagrindiniai S. Moravskio kūrybos leidėjai A. Czartkowskis ir H. Mościckis, kurie su memuaristo rankraščiais iš tikrų-

⁵⁸ M. S t o l z m a n, Morawski Stanisław, *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław etc., 1976, t. 21/4, z. 91, s. 743–744.

⁵⁹ *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1135, ap. 5.

⁶⁰ Tai, kad toks tekstas buvo, pirmasis nurodė Józefas Bieliński (*Doktorowie medycyny promowani w Wilnie*, Warszawa, 1886, s. 68).

⁶¹ Dokumentas buvo išspausdintas dar A. Czartkowskio ir H. Mościckio (S. M o r a w s k i, *Kilka lat młodości mojej w Wilnie (1818–1825)*, s. 507–510). Vėliau jį perspausdino M. Dernałowicz (S. M o r a w s k i, *Kilka lat młodości mojej w Wilnie (1818–1825)*, oprac. i wstępem poprzedzili A. Czartkowski i H. Mościcki, Warszawa, 1959, s. 586–590). Visas dokumento pavadinimas toks: *Punkta zapytań byłemu uczniowi Wileńskiego uniwersytetu Stanisławowi Morawskiemu, z polecenia Jaśnie Wielmożnego Rzeczywistego Taynego Radcy, Senatora i Kawalera Nowosilcewa, dla odpowiedzi dane. Roku 1824. Februarii 23 dnia*. Rankraštis įsegtas tarp Mykolo Domeikos (1824 04 24 (05 06) ir Serafino Zahorovskio (1824 02 24 (01 06) parodymų (f. 567, ap. 2, b. 1532, l. 104–107).

jų elgėsi kaip su savo nuosavybe, be jokių skrupulų. Jie ne tik juos „karpė“, bet ir keitė jų sistemą. Taigi suardė pačią S. Moravskio idėją aprašyti *visą visuomenę*. Štai „Broliai bajorai“ tapo savarankišku kūrinio, nors pagal autoriaus sumanymą šis tekstas turėjo būti tik antroji kūrinio „Iš kiekvienos trobelės po muzikėlių“ dalis (pirmoji – gavenda „Nuo Merkinės iki Kauno“). Prie vientisų Vilniaus prisiminimų „prikabino“ net 39 priedus, kitus S. Moravskio kūrinio fragmentus, kuriems patys sugalvojo pavadinimus. Panašiai pasielgė su Sankt Peterburgo memuarų tekstu. Taip ir šie prisiminimai prarado savo vientisumą. Bene geriausiai A. Czartkowskio ir H. Mościckio darbo metodus apibūdina jų mintys, išdėstytos įvadinėje memuarų „Peterburge“ dalyje. „Prisiminimai apie Puškiną, Senkovskį, Orlovskį ir Želvetrą, – rašė jie, – yra pateikti *in extenso*. Tekste apie Oleškevičių buvo praleisti autoriaus svarstymai apie dailę apskritai, o skyriuje apie Šimanovską – analogiški pamąstymai apie muziką. Novelėlės „Gydytojo kerštas“ ir „Pirmasis gydytojo gyvenimo pusmetis“ buvo pritaikytos spaudai, praleidus ne tokius įdomius ir skaitytąją varginančius fragmentus bei panaikinus skirstymą į skyrius. „Kvailose ir juokingose pastabose“ buvo atsisakyta fragmentų, liečiančių neistorinius asmenis ir traktuojančių įvykius pernelyg asmeniškai ir visiškai be jokių dangstymų“⁶². Iš tikrųjų net palyginus šių leidėjų ir jų pirmtako W. Spasowicziaus darbą (kaip pamename, dar 1890 ir 1898 m. jis paskelbė keletą S. Moravskio prisiminimų fragmentų⁶³) akivaizdu, kad pastarasis, nors taip pat neišvengęs *savos* cenzūros, apskritai tekstą spaudai parengė nepalyginamai sąžiningiau⁶⁴. Tuo tarpu jo įpėdiniai, be jau minėtų drastiškų teksto reformų, dar ir sumodernino (lyginant su W. Spasowicziumi) kai kuriuos žodžius, pakeitė skyrybos ženklus. Iš pirmo žvilgsnio tai tik redakcinės nereikšmingos pataisos, tačiau šauktuko vietoje dedant tašką arba net daugtaškį, atsisakant kai kurių kursyvų (o kursyvinti S. Moravskis itin mėgo) netenkame daugelio autoriaus minties niuansų. Jau kiek vėliau A. Czartkowskis ir H. Mościckis identišškai pasielgė su Gabrielės Puzinienės memuarais: jie taip pat buvo labai kupiūruoti, nes, šių leidėjų žodžiais, „greta daugybės įdomių ir nepaprastai vertingų fragmentų juose gausu pernelyg plačių ir apskritai mažai įdomių autorės ir jos šeimos kasdienių

⁶² S. M o r a w s k i, *W Peterburku (1827–1838). Wspomnienia Pustelnika i Koszałki-Kobiałki*, s. 337.

⁶³ Žr. 2 nuorodą.

⁶⁴ Štai vieno W. Spasowicziaus neišspausdinto fragmento pavyzdys: „Bet kaip toli su jais [t. y. nacionaliniais motyvais muzikoje. – R. G.] mūsų nedėkingoje Lenkijoje ji [t. y. Marija Šimanovska. – R. G.] būtų galėjusi nueiti ir netgi kaip toli ji nuėjo su visu tuo, ką sukūrė? Ar nepakankamai įrodo ji pati, jos likimas? Taigi į svetimus turėjo išlėkti kraštus ir svetimu oru iki gyvenimo galo kvėpuoti“ (S. M o r a w s k i, *W Peterburku (1827–1838). Wspomnienia Pustelnika i Koszałki-Kobiałki*, s. 181).

įvykių ir užsiėmimų aprašymų⁶⁵. Ir vėl buvo keičiamas memuarų pavadinimas, jų grupavimas ir t. t.

M. Dernałowicz, antrojo „Kelerių mano jaunystės metų“ leidimo iniciatorė ir pagrindinė redaktorė, S. Moravskio kūrinį keitė jau mažiau. Tiesą sakant, neturėdama rankraščio, ji galėjo koreguoti tik tai, ką buvo paveldėjusi iš A. Czartkowskio ir H. Mościckio, t. y. jau kartą apdorotą variantą. Pagrindiniame tekste nepadariusi jokių esminių pataisų, vis dėlto nutarė atsisakyti vieno, paskutinio, priedo. Tas tekstas – tai S. Moravskio eilėraštis „Kas ta šalis? Tulžingas ir kandus mažmožis, skirtas grafiui Antanui Chrapowickiui“ (*Znasz li ten kraj? Zabawka żółciowa i złośliwa. Poświęciona Antoniemu hrabi Chrapowickiemu*), rašytas 1849 m. spalio 12(24) d. Atrodytų, kad tai tik smulkmena, ypač lyginant su tuo, kas jau buvo padaryta anksčiau. Antra vertus, remiantis tik abejotinu argumentu (M. Dernałowicz žodžiais, šios eilės „neturinčios prisiminimų pobūdžio“⁶⁶), iš atminties tarytum norėta išbraukti visomis prasmėmis unikalų kūrinį: nepaisant menkos apimties, ji galima pavadinti programiniu S. Moravskio tekstu (kaip sakiau šio rašinio pradžioje, savo kūrinį sąrašė autorius jam skyrė *atskirą* poziciją). Tiesą sakant, svarbu ne tiek tai, *ko būtent* buvo atsisakyta. Daug svarbiau, kad toji tendencija, t. y. požiūris į tekstą (šiuo atveju į S. Moravskio tekstą) kaip į visišką leidėjo nuosavybę, išliko ir toliau. Tą galima pasakyti ir apie ne taip jau seniai pasirodžiusią Z. Sudolskio publikaciją. Jau nekalbant apie tai, kad buvo modernizuota S. Moravskio rašyba, ištaisytos ortografinės klaidos, sutvarkytas „nelogiškas“ didžiųjų raidžių vartojimas, likviduotos fleksinės galūnės, netgi buvo pataisyta „klaidinga pavadinimų ir geografinių vardų rašyba“, „taisyklingai“ perrašytos rusiškos frazės arba posakiai, t. y. ištaisytas „rusiškai baltarusiškas mišinys, lokalinio žargono atmaina“⁶⁷. Džiugu, kad visuomet yra galimybė pamatyti šių S. Moravskio tekstų originalus – jie saugiai guli Lenkų bibliotekoje Paryžiuje. Tačiau kada turėsime (ir ar apskritai turėsime?) progą rekonstruoti pačius žymiausius S. Moravskio tekstus, t. y. matyti juos autentiška forma? Kaip sakiau, nors tokia galimybė egzistuoja, tačiau ji labai jau menka. Tam tikra prasme tai dar viena S. Moravskio tragedija, kurią šiek tiek sušvelnina šiame rašinyje aptarti Vilniaus bibliotekų radiniai. Kad ir kaip būtų paradoksalu, tenka netgi džiaugtis, kad šie tekstai taip ir nebuvo paskelbti: jie išvengė drastiško

⁶⁵ A. Czartkowski, H. Mościcki, Przedmowa wydawców, Gabryela z Güntherów Puzynina, *W Wilnie i w dworach Litewskich, pamiętnik z lat 1815–1843*, wyd. A. Czartkowski i H. Mościcki, Wilno, 1928, s. XVI.

⁶⁶ [M. Dernałowicz], Od redakcji, S. Morawski, *Kilka lat młodości mojej w Wilnie (1818–1825)*, s. 6.

⁶⁷ Z. Sudolski, Nota edytorska, S. Morawski, *Z wiejskiej samotni. Listy do Heleny i Franciszka Malewskich*, s. 269–271.

ir šiurkštaus tuometinių leidėjų įsikišimo. Puiku netgi tai, kad mus pasiekė ne švarraščiai, bet juodraščiai – istoriko akimis žiūrint, dar didesnė vertybė, nes atskleidžia ir rašančiojo minties anatomiją.

LEGACY OF MANUSCRIPTS OF STANISŁAW MORAWSKI STORED IN VILNIUS LIBRARIES

Summary

REDA G R I Š K A I T Ė

Legacy of manuscripts left by Stanisław Morawski (1802–1853), an alumnus of Vilnius University, physician and writer, once consisted of several tens of volumes and notebooks. After his death this property was inherited by Adam Honoy Kirkor, later – by Włodzimierz Spasowicz, and after the death of the latter it was given over to the Krasińscy Library in Warsaw. It was Adam Honoy Kirkor who started publicising Stanisław Morawski's manuscripts. In 1924–1929 Henryk Mościcki and Adam Czartkowski published the most important text written by Morawski, reminiscences about Vilnius, Sankt Petersburg and the province. Nevertheless, not all of Morawski's texts were publicised. In 1944, when the Krasińscy Library was burned down during the uprising in Warsaw, it was thought that Morawski's unpublicised texts had been lost.

Morawski's legacy of manuscripts consisted of 21 scrupulously edited texts, with five of them being unpublished: 1) *Fantazja o wężu, o jabłoni i Najświętszej Pannie*, dated 19 June 1841; 2) the article *Uwagi Pustelnika w Ustroniu o wypadkach publicznych 1848 roku, w tym co się stosuje do starej Europy* dated 24 December 1848; 3) the drama *Sejmik na Litwie w pierwszej ćwierci XIX wieku. Dialog. Dzień I. Słudzy wielcy, słudzy mali* dated 1849; 4) the article *Polityczne mrzonki Pustelnika* dated 8 February 1849 – 22 March 1850; 5) the study *Wesela i pieśni włościan nadniemeńskich pomiędzy Mereczem a Kownem* dated 4 December 1850. The works marked 2) and 4) are so-called Morawski's political writings and were of profound academic interest to the researchers, though they were not published and seemed to have been lost in the fire of the Krasińscy Library. There would have been less pessimism had attention been given to one significant detail: Morawski, being greatly concerned about the preservation of his manuscripts, copied them scrupulously. There were clean and rough copies of all of them or, at least

of their larger part. Only clean copies of the said political writings were stored in the Krasinścy Library. There has always been a theoretical possibility of *the existence of rough copies of the mentioned texts*.

In 1994–1995 the present author managed to find in Vilnius libraries some rough copies of part of Morawski's texts that had been regarded as missing. This was announced in the press. Their largest amount was found at Martynas Mažvydas National Library. Perhaps the most interesting of them is Morawski's text – *Uwagi Pustelnika w Ustroniu o wypadkach 1848 roku. Pisane w Wigilią Bożego Narodzenia tegoż roku* (f. 130, b. 2275, 1. 1–11). This is a variant of the rough copy of the said article *Uwagi Pustelnika w Ustroniu...* The second manuscript – *Polityczne mrzonki*, is divided into two parts by the managers of the manuscript (f. 130, b. 1679, 1. 1–16; b. 2273, 1. 1–97v). The text of the article attributed to b. 1679 consists of three parts: 1) *Przemysł* (1. 1–7), 2) *Sąd Przysięgłych* (1. 8–13), 3) *Kara śmierci* (1. 14–16). The text, attributed to b. 2273 is also composed of three parts: 1) *Wolność* (1. 1–29v), 2) *Gwardye Narodowe* (1. 30–33v), 3) *Rzut oka na duch Teorii socyalnych naszego Wieku. Maleńka podróż po wielkim lesie* (1. 34–97v). There is no doubt that it is a rough copy of the article that is specified on the list of Morawski's works under the title *Polityczne mrzonki Pustelnika*. The third manuscript titled *Egoizm* (f. 130, b. 2274, 1. 1–16v) also contains three parts: 1) *Rycerstwo, la Chevaliere* (1. 1–3v), 2) *Jezuityzm. Jezuici* (1. 4–9), 3) *{Przypiął kwiatek do Kozucha. Scena pierwsza i ostatnia* (1. 10–15v). This might be a fragment of a larger work by Morawski that was devoted to the analysis of egoism. The list of his works contains no article under such a title, however, its third part is genetically related to the drama work *Taki to egoista! Taka egoistka! Bzdurstwo w morale i moral w bzdurstwie* dated 1 July 1850 and published by Czartkowski and Mościcki under the title *Szlachta–Bracia*. The last manuscript stored at Martynas Mažvydas Library is Morawski's letter (a copy of the letter?) written to an unknown person in the French language in Sankt Petersburg and dated 19 July 1833 (f. 130, b. 2276, 1. 1–2). One can guess that it was addressed to the chargé d'affaires of his cousin Fatyma Siemaszkówna in Paris.

Marawski's manuscripts are available in other libraries of Vilnius too. A text bearing a laconic title of *Pieśni* by Morawski himself (f. 165, b. 404, 1. 1–27v) is stored in the Department of Manuscripts of the Library of the Lithuanian Academy of Sciences. This is a fragment of the rough copy of the article which is entered on the list of works under the title *Wesela i pieśni włościan nadniemeńskich pomiędzy Merczem a Kownem*. Of no less importance is Morawski's article *Zasady fizyognomistyki kobiet cywilizowanych* (f. 26, b. 3289, 1. 1–9v) stored in the Department of Manuscripts of the Library of Vilnius University and the Vilnius Foundation for the Society of Medicine. The work *Pieśni* is significant from the point of view of the Lithuanian language, whereas the latter text deals with the theme of medicine.

The manuscripts discussed fill the *deep* gap that has existed thus far in Morawski's creative work. However, yet we cannot maintain that *all* the texts written by this writer of memoirs are available. His study *Kilka myśli o dowcipie* has not been found yet. The manuscript of the old Lithuanian Chronicles copied and drawn anew by Morawski at the end of 1850 – the beginning of 1851 has not been discovered thus far. They are likely to be stored in Vilnius depositories of

manuscripts. Also, the possibility that the *original* variants in rough copies of other works by Morawski are present somewhere, cannot be rejected.

Gauta 2001 m. gegužės mėn.

Reda G r i š k a i t ė (g. 1961). Humanitarinių mokslų daktarė. Lietuvos istorijos instituto XIX a. istorijos skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja. Tyrinėjimų kryptis – XIX a. Lietuvos istoriografija. Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius, LT-2001.
el. paštas: gediminas.vitkus@tspmi.vu.lt